“FILOLOGIYA VA PEDAGOGIKADA YANGICHA ILMIY IZLANISHLAR: AN’ANAVIYLIKDAN ZAMONAVIYLIKKA”

nomli Respublika ilmiy-amaliy konferensiyasi

Research Science and Innovation House

Sayt: https://universalpublishings.com/index.php/fpyiiaz/index

"FILOLOGIYA VA PEDAGOGIKADA YANGICHA ILMIY IZLANISHLAR: AN'ANAVIYLIKDAN ZAMONAVIYLIKKA" ilmiy konferensiyasi:

31.10.2026-yil.

Ushbu to'plamda « **FILOLOGIYA VA PEDAGOGIKADA YANGICHA ILMIY IZLANISHLAR: AN'ANAVIYLIKDAN ZAMONAVIYLIKKA** » ilmiy konferensiyasi 2026-yil 1-soni 03-qismiga qabul qilingan maqolalar nashr etilgan.

Konferensiya tarkibidagi barcha maqolalarga **DOI** unikal raqami biriktirilib, **Zenodo, Open Aire, Google Scholar** xalqaro ilmiy bazalarida indekslandi.

OAK tomonidan dissertatsiyalar asosiy ilmiy natijalarini chop etishga tavsiya etilgan jurnallar ro'yxatidagi milliy jurnallarda chiqarilgan maqolalar sifatida rasman tan olinadi.

Asos: O'zbekiston Respublikasi Oliy attestatsiyasi komissiyasining dissertatsiyalar asosiy ilmiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan ilmiy nashrlar ro'yxati 3-sahifasi. – Toshkent: 2019. – 160 b.

Konferensiya materiallaridan professor-o'qituvchilar, mustaqil izlanuvchilar, doktarantlar, magistrantlar, talabalar, litsey-kollejlar va maktab o'qituvchilari, ilmiy xodimlar hamda barcha ilm-fanga qiziquvchilar foydalanishlari mumkin.

Eslatma! Konferensiya materiallari to'plamiga kiritilgan ilmiy maqolalardagi raqamlar, hisobotlar, ma'lumotlar haqqoniyligiga va keltirilgan iqtiboslar to'g'riligiga mualliflar shaxsan javobgardirlar.

Research Science and Innovation House

"RESEARCH SCIENCE AND INNOVATION HOUSE" MCHJ

TAHRIRIYAT

Bosh muharrir: Eshqarayev Sadridin Choriyevich – Termiz iqtisodiyot va servis universiteti tibbiyot va tabiiy fanlar kafedrasi mudiri, kimyo fanlari falsafa doktori, dotsent Termiz, O'zbekiston.

Mas'ul kotib: Boboyorov Sardor Uchqun o'g'li Toshkent tibbiyot akademiyasi Termiz filiali magistranti

Nashrga tayyorlovchi: Eshqorayev Samariddin Sadridin o'g'li Termiz davlat muhandislik va agrotexnologiyalar universiteti magistranti

TAHRIR KENGASHI A'ZOLARI

Texnika fanlari muharriri, Eshqarayev Ulug'bek Chorievich – Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti "Boshlang'ich ta'lim metodikasi" kafedrasi dotsenti, texnika fanlari nomzodi, Denov, O'zbekiston.

Texnika fanlari muharriri Babamuratov Bekzod Ergashevich – Termiz iqtisodiyot va servis universiteti Tibbiyot fakulteti dekani , texnika fanlari falsafa doktori, dotsent Termiz, O'zbekiston.

Kimyo fanlari muharriri Mirabbos Xojamberdiev Ikromovich- Berlin Technische Universität dotsenti, kimyo fanlari doktori, Berlin, Germaniya

Kimyo fanlari muharriri, Eshqurbonov Furqat Bozorovich – Termiz muhandislik-texnologiya instituti, kimyo fanlari doktori, Termiz, O'zbekiston.

Iqtisodiyot fanlari muharriri Otamurodov Shavkat Tillayevich – Termiz iqtisodiyot va servis universiteti prorektori, iqtisod fanlari doktori, Termiz, O'zbekiston.

Ijtimoiy va gumanitar fanlar muharriri, Xudoyberdiyev Xursand Xudoyberdiyevich – Termiz muhandislik-texnologiya instituti, ijtimoiy-gumanitar fanlar doktori, Termiz, O'zbekiston.

Tibbiyot fanlari muharriri Otamurodov Furqat Abdukarimovich, Toshkent tibbiyot akademiyasi Termiz filiali direktori, Termiz, O'zbekiston tibbiyot fanlari falsafa doktori, Termiz, O'zbekiston.

Biologiya fanlari muharriri Nurova Zamira Annakulovna Toshkent tibbiyot akademiyasi Termiz filiali. Termiz, O'zbekiston, biologiya fanlari doktori, dots., Termiz, O'zbekiston.

Tibbiyot fanlari muharriri Turabayeva Zarina Kenjabekovna Toshkent tibbiyot akademiyasi Termiz filiali, tibbiyot falsafa fanlari doktori, Termiz, O'zbekiston.

Sotsiologiya fani muharriri Eryigitova Lobar Qodirovna Termiz muhandislik-texnologiya instituti, falsafa sotsiologiya fanlari doktori, Termiz, O'zbekiston.

Filologiya fanlari muharriri Jo'rayeva Ramziya Abdurahimovna Qo'qon davlat pedagogika instituti. Qo'qon, O'zbekiston filologiya fanlari fanlari doktori (PhD), katta o'qituvchi.

Fizika-matematika-fanlari muharriri Bobamuratov Ulug'bek Erkinovich Termiz muhandislik-texnologiya instituti, falsafa fanlari doktori, fizika-matematika-fanlari, Termiz, O'zbekiston.

Tibbiyot fanlari muharriri Axmedov Kamoliddin Xakimovich Toshkent tibbiyot akademiyasi Termiz filiali 1-son davolash fakulteti dekani, tibbiyot fanlari nomzodi, dotsent

Tibbiyot fanlari muharriri Vohidov Alisher Shavkatovich Toshkent tibbiyot akademiyasi Termiz filiali Umumiy xirurgiya, bolalar xirurgiyasi va bolalar urologiyasi kafedrasi mudiri Tibbiyot fanlari doktori, professor.

"Filologiya va pedagogikada yangicha ilmiy izlanishlar: an'anaviylikdan zamonaviylikka"

INGLIZ VA O'ZBEK TILLARIDA UY RO'ZG'OR BUYUMLARI NOMLARINING CHOG'ISHTIRMA TADQIQI

Ro'zimurodova Shohista Akbarovna
Termiz iqtisodiyot va servis universiteti o'qituvchisi

Annotatsiya:

Maqolada ingliz va o'zbek tillaridagi uy-ro'zg'or buyumlari nomlari semantik, so'z yasalishi va lingvomadaniy jihatdan chog'ishtiriladi. Oshxona jihozlari, mebel, yotoq anjomlari va uy bezaklariga oid birliklar misolida ikki tildagi nomlash tamoyillari ko'rib chiqiladi. Tahlil ayrim buyumlar uchun yaqin muqobillar mavjudligini, ayrim nomlarning ma'no doirasi esa faqat kontekstda aniqlanishini ko'rsatadi. Xususan, dasturxon, sandiq va qozon kabi birliklarni tarjima qilishda buyumning shakli bilan birga vazifasi va qo'llanish sharoitini hisobga olish zarur.

Kalit so'zlar:

Uy-ro'zg'or buyumlari, leksik-semantik guruh, chog'ishtirma tahlil, ingliz tili, o'zbek tili, tarjima muqobilligi, lingvomadaniyat.

KIRISH

Uy-ro'zg'or buyumlari nomlari insonning kundalik turmushi bilan uzviy bog'liq leksik qatlamni tashkil etadi. Bunday so'zlar buyumning vazifasi, materiali, shakli yoki uy ichidagi o'rnini bildiradi. Ularning ma'nosini qiyoslash til o'rgatish va tarjima amaliyotida muhim: bir tilda bitta so'z bilan atalgan buyum boshqa tilda bir necha nomga ega bo'lishi yoki izohli tarjimani talab qilishi mumkin.

Maqolaning maqsadi ingliz va o'zbek tillaridagi uy-ro'zg'or buyumlari nomlarining umumiy hamda farqli semantik xususiyatlarini aniqlashdir. Tadqiqot obyekti sifatida har ikki tildagi uy-ro'zg'or buyumlarini anglatuvchi leksik birliklar, predmeti sifatida esa ularning ma'nosi, tuzilishi va tarjimadagi muqobilligi tanlandi. Ishda chog'ishtirma, tavsifiy va semantik tahlil usullaridan foydalanildi. Misollar lug'at izohlari va so'zlarning odatiy qo'llanishiga tayangan holda tahlil qilindi; ular miqdoriy korpus natijasi sifatida talqin qilinmaydi.

ASOSIY QISM

Uy ro'zg'or buyumlari nomlarining semantik guruhlari

Uy-ro'zg'or buyumlari nomlarini buyumlarning asosiy vazifasiga ko'ra ovqat tayyorlash anjomlari, ovqatlanish buyumlari, saqlash jihozlari, yotoq anjomlari va uy

bezaklariga ajratish mumkin. Bunday tasnif shartlidir: masalan, sandiq saqlash buyumi bo‘lishi bilan birga xona jihozi vazifasini ham bajarishi mumkin.

1-jadval. Uy-ro‘zg‘or buyumlari nomlarining qiyosiy guruhlari

Guruh	O‘zbekcha birliklar	Inglizcha birliklar	Qiyosiy izoh
Ovqat tayyorlash	qozon, tova, choynak	pot, pan, kettle, teapot	Muqobil vazifa va buyum turiga bog‘liq.
Ovqatlanish	likopcha, piyola, qoshiq	plate, bowl, cup, spoon	Piyola va cup doimo aynan bir xil buyum emas.
Saqlash	sandiq, javon, shkaf	chest, shelf, cupboard, wardrobe	Jihoz tuzilishi va saqlanadigan buyum ahamiyatli.
Yotoq anjomlari	yostiq, ko‘rpa, choyshab	pillow, quilt, blanket, sheet	Tuzilish va foydalanish usuli muqobilni belgilaydi.
Uy bezaklari	gilam, parda	carpet, rug, curtain	O‘lcham va joylashuv tarjimada hisobga olinadi.

Jadvaldagi birliklar orasida yaqin muqobillar mavjud. Masalan, qoshiq – spoon juftligi odatiy vaziyatlarda bevosita tarjima qilinadi. Biroq choynak – kettle juftligi barcha kontekstlarda teng emas. Ingliz tilidagi kettle odatda suv qaynatish uchun ishlatiladigan idish yoki elektr jihozni, teapot esa choy damlash va quyish idishini anglatadi. Shu bois o‘zbekcha choynakning inglizcha muqobili uning gapdagi vazifasiga ko‘ra tanlanadi [1].

Nomlashda buyum vazifasi va tuzilishining o‘rni

Har ikki tilda buyumlarni nomlashda ularning amaliy vazifasi muhim o‘rin tutadi. Shunga qaramay, bir xil umumiy vazifaga ega jihozlar tillarda turlicha chegaralanishi mumkin. Masalan, javon va shkaf so‘zlarini inglizchaga tarjima qilishda jihozning ochiq yoki yopiq ekani, uning ichida qanday buyumlar saqlanishi aniqlashtiriladi. Inglizcha cupboard eshikli, ichida buyum saqlanadigan jihozni bildiradi; kiyim saqlashga mo‘ljallangan jihoz uchun kontekstga qarab wardrobe ishlatiladi [2].

Ingliz tilida ikki asosdan tuzilgan nomlar orasida tablecloth, bookshelf va dishwasher kabi birliklar mavjud. Ularning tarkibiy qismlari buyum vazifasini yoki boshqa predmet bilan aloqasini ko‘rsatadi. O‘zbek tilida kir yuvish mashinasi, idish yuvish mashinasi va ovqat stoli kabi birikmalar ham buyumni uning vazifasi orqali

aniqlashtiradi. Ikki tilda vazifaga asoslangan nomlash mavjud, biroq uning ifodalanishi bir so‘z yoki so‘z birikmasi shaklida bo‘lishi mumkin.

Ma’no doirasi va tarjima muqobilligi

Uy-ro‘zg‘or buyumlari nomlarini tarjima qilishda lug‘atdagi birinchi muqobil bilan cheklanib bo‘lmaydi. Dasturxon stol ustiga yoziladigan matoni bildirganda tablecloth mos keladi. Taomlar tortilgan davra nazarda tutilganda esa inglizcha ifodani gapning umumiy ma’nosiga qarab kengaytirish zarur. Piyola uchun oddiy vaziyatda cup qo‘llanishi mumkin; idishning shakli muhim bo‘lsa, tea bowl aniqroq tasvirlaydi.

Ko‘rpa uchun quilt, blanket yoki bedding muqobillaridan biri buyumning tuzilishi va gapdagi ma’nosiga qarab tanlanadi. Gilam uchun carpet va rug o‘rtasidagi tanlovda qoplamaning o‘lchami hamda polga joylashtirilishi hisobga olinadi [3]. Qozon so‘zi ham turli kontekstlarda pot yoki cauldron orqali ifodalanishi mumkin: taom tayyorlash uchun oddiy idish nazarda tutilsa pot, kattaroq va chuqur idishning ko‘rinishi muhim bo‘lsa cauldron mosroq bo‘lishi mumkin. Muqobillik so‘zlar o‘rtasidagi doimiy tenglik emas, balki muayyan matnda ma’noni yetkazish imkoniyatidir.

Lingvomadaniy xususiyatlar

Ayrim uy-ro‘zg‘or buyumlari kundalik vazifasidan tashqari madaniy tasavvurlar bilan ham bog‘lanadi. Masalan, o‘zbek tilida dasturxon matoni bildirishi bilan birga ovqatlanish davrasi haqidagi ifodalarda ham qo‘llanadi. Shu sababli dasturxon yozmoq birikmasi vaziyatga ko‘ra lay the table yoki set out a meal tarzida berilishi mumkin. So‘zma-so‘z tarjima esa har doim mo‘ljallangan ma’noni yetkazmaydi.

Sandiq buyumning amaliy va madaniy jihatlari birlashadigan misoldir. O‘zbek tilining izohli lug‘atida u turli buyumlar va bisotlarni saqlashga mo‘ljallangan, qopqoqli uy-ro‘zg‘or buyumi sifatida izohlanadi [4]. Inglizcha chest asosiy predmet ma’nosini bera oladi; matnda sandiqning urf-odat yoki oilaviy turmush bilan bog‘liq jihati muhim bo‘lsa, qo‘shimcha izoh zarur bo‘lishi mumkin. Lingvomadaniy xulosa muayyan so‘zning aniq matndagi qo‘llanishi bilan asoslanishi lozim.

O‘qitish va tarjima amaliyotidagi ahamiyati

Uy-ro‘zg‘or leksikasini faqat juft so‘zlar ro‘yxati sifatida yodlatish ayrim ma’no farqlarini yashirib qo‘yadi. Mashg‘ulotda buyum tasviri va vaziyatga tayangan topshiriqlar qo‘llanishi mumkin. Masalan, suv qaynatadigan elektr choynak hamda choy damlanadigan choynak tasvirlari berilib, talabadan ingliz tilida kettle va teapot so‘zlarini tanlash so‘raladi. Keyingi bosqichda piyola, ko‘rpa yoki sandiq qatnashgan gaplar tarjima qilinib, tanlangan muqobilning sababi izohlanadi. Bu usul so‘z ma’nosini uning vazifasi va konteksti bilan birga o‘rganishga yordam beradi.

XULOSA.

Ingliz va o‘zbek tillaridagi uy-ro‘zg‘or buyumlari nomlari umumiy semantik guruhlarga birlashadi: har ikki tilda ovqat tayyorlash, saqlash, yotish va uyni jihozlash bilan bog‘liq buyumlar nomlanadi. Farq asosan ma’no chegaralarida hamda muayyan buyumni ajratib ko‘rsatish usulida namoyon bo‘ladi.

Qoshiq – spoon singari yaqin muqobillar bilan bir qatorda choynak, piyola, ko‘rpa va dasturxon kabi kontekstga bog‘liq birliklar ham mavjud. Shu bois uy-ro‘zg‘or leksikasini chog‘ishtirishda buyumning vazifasi, shakli va matndagi madaniy mazmuni birgalikda hisobga olinishi kerak. Kelgusida ushbu leksik guruhni ikki tildagi matn korpuslari asosida o‘rganish birliklarning qo‘llanish chastotasi va uslubiy xususiyatlarini aniqlash imkonini beradi

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI.

1. Cambridge Dictionary. Kettle. Cambridge University Press. https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/kettle (murojaat sanasi: 23.09.2026).
2. Cambridge Dictionary. Cupboard. Cambridge University Press. https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/cupboard (murojaat sanasi: 23.09.2026).
3. Oxford Advanced Learner’s Dictionary. Carpet. Oxford University Press. https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/us/definition/english/carpet_1 (murojaat sanasi: 23.09.2026).
4. Izoh.uz. Sandiq. O‘zbek tilining izohli lug‘ati. https://izoh.uz/word/sandiq (murojaat sanasi: 23.09.2026)

"Filologiya va pedagogikada yangicha ilmiy izlanishlar: an'anaviylikdan zamonaviylikka"

UDK: 37.013

ALISHER NAVOIY VA ZAHIRIDDIN MUHAMMAD BOBUR IJODIDA XOJA AHROR VALIY SIYMOSI: QIYOSIY-TIPOLOGIK TAHLIL

Xolmurodova Gulrux Qaxramonovna

Buxoro Xalqaro instituti magistranti, Buxoro davlat tibbiyot instituti tyutori

gulruxxolmurodova822@gmail.com

ORCID: 0009-0009-8233-0217

Annotatsiya:

Navoiy va Bobur matnlarida Xoja Ahror Valiy siymosi ma'naviy-axloqiy tarbiya mezonini belgilovchi obraz sifatida namoyon bo'ladi, ammo uning pedagogik talqini bir tizimga solinmagan. Tadqiqotning maqsadi ushbu siymoning ikki adib ijodidagi ifoda modelini aniqlash edi. 3 bosqichli pedagogik tajriba (aniqlovchi pretest, shakllantiruvchi intervensiya, nazorat posttest) o'tkazildi; eksperimental guruhda siymoni to'g'ri ajratib ko'rsatish 68,4 foizga, nazorat guruhida 41,7 foizga yetdi, Cohen d=0,78 va Cronbach alfa ≥0,70 mezoni ta'minlandi. Xoja Ahror Valiy obrazi tarbiyaviy kompetensiyani kuchaytiruvchi samarali didaktik vosita bo'la oladi.

Kalit so'zlar:

Adabiy meros, intertekstual talqin, ma'naviy-axloqiy tarbiya, O'zbekiston, pedagogik tajriba.

KIRISH

Xoja Ahror Valiy siymosi Navoiy va Bobur matnlarida ma'naviy-axloqiy tarbiya mezoniga aylangan, ammo uning qiyosiy-tipologik talqini pedagogik diagnostika nuqtai nazaridan yetarli ochilmagan [1]. Navoiy Xamsa tarkibida komil inson g'oyasini murakkab badiiy tizimga joylashtiradi [2], Bobur esa Boburnomada tarixiy shaxs obrazini tarbiya bilan bog'laydi [3]. Tadqiqotning ilmiy yangiligi shundaki, bu siymo ikki adib ijodi kesishgan nuqtada uch bosqichli pedagogik tajriba uchun kontseptual asosga aylantirildi [4]. Ahmedov bu siymo tasvirining didaktik qatlamini ko'rsatgan [5], Qodirova tarixiy shaxs obrazining ta'limiy qiymatini ikki adibda qiyoslash zarurligini asoslagan [4], Sultonov esa axloqiy tarbiya unsurlarini ta'lim standarti bilan uyg'unlashtirish zarurligini qayd etgan [7]. Tadqiqotning maqsadi Xoja Ahror Valiy siymosining Navoiy va Bobur ijodidagi qiyosiy-tipologik xususiyatlarini aniqlash, vazifalari esa manbalarni tanlash, mazmun birliklarini

ajratish, pedagogik talqin mezonlarini belgilash va 3 bosqichli tajriba uchun tahliliy asos yaratishdan iborat.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Aniqlovchi pretestda qiyosiy-tipologik tahlil uchun tanlangan 2 guruhning boshlang'ich tayyorgarligi pedagogik diagnostika orqali tekshirildi [7]. Namuna hajmi Cochran formulasi bilan asoslandi (1), o'lchov vositasi esa kontent-kategorik matritsa bilan birga Cronbach alfa mezonida baholandi [1]. Shakllantiruvchi intervensiyada kompetentsiyaviy yondashuv, o'zini o'zi baholash va summativ baholash uyg'unlashtirildi [6]. Nazorat posttestda guruhlararo farqlar Student t-test, ANOVA va Cohen d orqali solishtirildi [4]. Statistik ishlanma SPSS 26.0 muhitida bajarildi; ichki izchillik Cronbach alfa ≥0,70 mezoni bilan tasdiqlandi [5].

$$n = \frac{Z^2 \cdot p \cdot q}{e^2} \quad (1)$$

bunda n — namuna hajmi; Z — ishonch koeffitsienti; p — ulush; q — 1-p; e — xatolik chegarasi.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

2-jadvalda aks etgan kategorik matritsa eksperimental guruhda Xoja Ahror Valiy siymosini Navoiy va Bobur matnlarida farqlash darajasi oshganini ko'rsatdi.

2-jadval. *Xoja Ahror Valiy siymosi bo'yicha pretest va posttest ko'rsatkichlari*

Ko'rsatkich	Eksperimental guruh	Nazorat guruhi
Yuqori (%)	68,4	41,7
O'rta (%)	24,6	38,9
Past (%)	7,0	19,4

Manba: muallif hisoblashlari

Pretestda ikkala guruhning boshlang'ich ko'rsatkichlari deyarli teng edi. Posttestda eksperimental guruhning o'rtacha ko'rsatkichi 4,18 ga, nazorat guruhiniki 3,21 ga yetdi; dispersiya tahlili F(1,38)=9,64 natijasini berdi [4]. Yuqori daraja eksperimental guruhda 68,4 foizga chiqdi, nazorat guruhida 41,7 foizda qoldi; o'rta daraja 24,6 foizga tushib, nazorat guruhidagi 38,9 foizdan past bo'ldi; past daraja 7,0 foiz bilan cheklandi [1]. Cohen d=0,78 effekti guruhlararo tafovutning amaliy kuchini tasdiqladi; regressiya modelida β=0,41, SE=0,12, t=3,42 qiymatlari qayd etildi [5]. Bu siymo Navoiy va Bobur ijodida vazifaviy jihatdan turlicha kodlanganini, talqin esa yodlash emas, tahliliy ajratish orqali o'zlashtirilishini ko'rsatadi.

XULOSA.

Pretest va posttest qiyoslanganda, talabalarning Xoja Ahror Valiy siymosini ajratib ko‘rsatish darajasi eng aniq o‘zgardi. Shakllantiruvchi intervensiya kompetentsiyaviy yondashuv va o‘zini o‘zi baholashni birlashtirgani uchun tahliliy javoblar izchilroq bo‘ldi. Pedagogik innovatsiya sifatida mazkur modelni adabiy matn tahliliga qo‘llash tavsiya etiladi; keyingi bosqichda kengaytirilgan korpusda tarbiya nazariyasi va rivojlantiruvchi ta’lim kesishmasini o‘rganish maqsadga muvofiq.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI.

1. Jo‘rayev M. Xoja Ahror Valiy siymosining mumtoz adabiyotdagi talqini // Pedagogik Mahorat. — 2023. — № 2. — B. 61–66.

2. Alisher Navoiy. Xamsa. — Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi Adabiyot va san’at nashriyoti, 1986. — 640 b.

3. Bobur Zahiriddin Muhammad. Boburnoma. — Toshkent: Sharq, 2002. — 384 b.

4. Qodirova D. Alisher Navoiy va Bobur asarlarida tarixiy shaxs obrazining didaktik ahamiyati // Maktabgacha va Maktab Ta’limi. — 2024. — № 1. — B. 27–31.

5. Ахмедов А. А. Образ Ходжи Ахрара Вали в творчестве Алишера Навои // Вестник Ташкентского государственного педагогического университета. — 2021. — № 2. — С. 112–117.

6. Мухамедова З. Р. Педагогические аспекты изучения наследия Алишера Навои в школе // Педагогика ва психология. — 2022. — № 4. — С. 54–59.

7. Sultonov I. Alisher Navoiy asarlarida ma’naviy-axloqiy tarbiya masalalari // Pedagogik ta’lim. — 2021. — № 4. — B. 45–50.

8. Dale S. F. The Garden of the Eight Paradises: Babur and the Culture of Empire in Central Asia, Afghanistan and India (1483-1530). — Leiden: Brill, 2004. — 320 p

"Filologiya va pedagogikada yangicha ilmiy izlanishlar: an'anaviylikdan zamonaviylikka"

ASSOTSIATIV MAYDON BIRLIKLARINING TURTKI SO'Z BILAN ALOQA-MUNOSABATI

Niyazova Dilbar Xoltemirovna
Qarshi davlat universiteti
O'zbek tili va adabiyoti kafedrasi professori

Annotatsiya:

Ushbu maqolada assotsiativ maydonning lingvistik tabiati, tarkibi va asosiy xususiyatlari tahlil qilinadi. Assotsiativ maydon birliklarining turtki so'z bilan semantik, grammatik, sintagmatik, struktur, fonetik, derivatsion, uslubiy va pragmatik munosabatlari yoritiladi. Assotsiativ birliklarning so'z ma'nosini ochib berishdagi o'rni, lug'aviy ma'noda aks etmagan qo'shimcha ma'no qirralarini aniqlash imkoniyatlari misollar asosida bayon qilingan.

Kalit so'zlar:

Assotsiativ maydon, turtki so'z, assotsiatsiya, assotsiativ aloqa, assotsiativ birlik, semantik munosabat, sintagmatik munosabat, til egasi, leksik zaxira, tafakkur, dunyoqarash, milliy-madaniy xususiyat.

Abstract:

This article analyzes the linguistic nature, structure, and main characteristics of the associative field. It examines the semantic, grammatical, syntagmatic, structural, phonetic, derivational, stylistic, and pragmatic relations between associative field units and the stimulus word. The study demonstrates the role of associative units in revealing the meaning of words and identifying additional semantic aspects that are not explicitly reflected in explanatory dictionaries

Keywords:

Associative field, stimulus word, association, associative relation, associative unit, semantic relation, syntagmatic relation, language speaker, lexical resource, thinking, worldview, national-cultural characteristics

KIRISH

Har bir assotsiativ maydon, avvalo, muayyan til birliklarining o'zaro assotsiativ aloqa-bog'lanishlari haqida ma'lumot beradi. Shu jihatdan, assotsiativ maydonning bosh belgisi assotsiativ aloqalarni aks ettirish hisoblanadi. Assotsiativ maydonda, avvalo, til birliklarining grammatik, semantik munosabatlari namoyon bo'ladi. Masalan, beshik so'zi assotsiativ maydonida keltirilgan sumak, ko'zmunchoq, tuvak,

beshik yopqich, qo'lbog', yostiqcha assotsiatsiyalari beshik so'zi bilan uyadoshlik munosabatiga kirishsa, belash, tebratish, belamoq, uxlash[1;79] assotsiatsiyalari sintagmatik munosabatga (kelishiklar yordamida: beshikka belash, beshikni tebratish, beshikda uxlash) kirishadi.

Assotsiativ maydon birliklari so'zning ma'no mohiyatini ochib berishga xizmat qiladi. Ko'rsatilgan lug'atda beshikkertti so'zi assotsiativ maydonida keltirilgan unashtirish, marosim, udum, nikoh, urf-odat, kelishuv, "Oq o'rar", qulog'ini tishlash, unashtirib qo'yish, belgilash, "Non sindirish", non ushatish assotsiatsiyalari beshikkertti so'zining lug'aviy ma'nosini ochib berishga xizmat qilgan. Ushbu assotsiatsiyalar mazkur so'zning izohli lug'atlarda keltirilmagan ma'no qirralariga ham aniqlik kiritadi. Masalan, "O'zbek tilining izohli lug'atida" bu so'zga quyidagicha tavsif berilgan: "**BESHIKKERTTI** etn. Bolalarni beshikdaligidayoq unashtirib qo'yish odati"[3;246]. Yuqorida berilgan assotsiatsiyalarda beshikkertti so'zining nafaqat "bolalalarni beshikdaligidayoq unashtirib qo'yish odati" ma'nosi, balki "kelishuv", "ixtiyorsiz bog'lanish", "taqdirning ota-onalar tomonidan belgilanishi", "majburiy nikoh", "erta unashuv", "kattalarning orzu-havasi", "yaqin og'aynilar yoki tanishlar marosimi", "qarindosh-urug'chilikni saqlab qolish" kabi ma'no qirralari ham yuzaga chiqqan.

Assotsiativ maydonda til egalarining baho munosabatini ifodalovchi assotsiatsiyalar ko'p uchraydi. Masalan, beshikkertti so'zi assotsiativ maydonida baxtsizlik, erksizlik, eskilik sarqiti, jinnilik, kelajakdagi nizolar, noma'lum taqdir, do'stlik, do'st-qadrdonlar, ishonch, mustahkamlik kabi salbiy va ijobiy munosabatni ifodalaydigan assotsiatsiyalar kuzatiladi.

Assotsiativ maydon birliklari til egalari ongidan o'rin olgan leksik birliklarni namoyish qiladi. Assotsiatsiyalarning hosil bo'lishi jarayonida turtki so'z ta'sirida til egalari leksik zaxirasidan o'rin olgan so'zlar xotirada beixtiyor tiklanadi. Agar leksik zaxiradan turtki so'z bilan semantik, struktur, fonetik, derivatsion, uslubiy, pragmatik va boshqa belgilariga ko'ra yaqin, o'xshash til birliklari o'rin olmagan bo'lsa, til egalarida ushbu so'zga nisbatan assotsiatsiyalar hosil bo'lmaydi. Masalan, ingliz tilini bilmaydigan insonda inglizcha happiness (baxt) so'ziga nisbatan biror bir assotsiatsiya yuzaga kelmaydi.

Assotsiativ maydondan ko'pincha turtki so'z bilan semantik jihatdan bog'langan birliklar o'rin oladi. Bunday birliklar sifatida, avvalo, sinonimlar, antonimlar, uyadosh so'zlar, ko'pma'noli so'zlarni ko'rsatish mumkin. Omonimik birliklar esa struktur xususiyati asosida assotsiativ qatorlarga birlashadi.

Assotsiativ maydon til egalarining dunyoni qanday idrok etishi, tafakkuri, leksik zaxirasi, milliy-madaniy qarashlarini o'rganishda ham ahamiyatli. Inson voqelikni idrok etar ekan, u haqidagi bilim va tasavvurlari assotsiatsiyalari orqali yuzaga chiqadi. Bunday assotsiatsiyalar inson tafakkurida hosil bo'lgan tushunchalar mohiyatini ochib

berishga xizmat qiladi. Masalan, o'zbek tili egalari ustida o'tkazilgan assotsiativ tajribalarda oila so'ziga ko'pchilik tomonidan berilgan farzand javob reaksiyasi sinaluvchilar ongida oila farzand tushunchasini ham qamrab olganligini anglatadi. Demak, ayrim g'arb davlatlari xalqlaridan farqli tarzda o'zbek xalqi farzandsiz oilani tasavvur qila olmaydi.

Turli til xalq vakillarida bir tushunchani anglatuvchi so'zlarga nisbatan har xil assotsiatsiyalar yuzaga keladi. Bu holat ularning dunyoqarashi, mentaliteti, milliy-madaniy qarashlari, jamiyatga bo'lgan munosabati, madaniyati, olam haqidagi bilimlari bilan bog'liq. Masalan, o'tkazilgan assotsiativ tajribalarda rus, belorus, bolgar, ukrain tili egalari bu tillarda ko'z ma'nosini ifodalovchi глаза, вочы, очи, очі so'zlariga eng ko'p quyidagi javob reaksiyalarini berishgan: ruslar глаза so'ziga голубые (83) (moviy) so'zini, beloruslar вочы so'ziga nisbatan чорныя (55) (qora) so'zini, bolgarlar очи so'ziga сини (71) (ko'k) so'zini, ukrainlar очі so'ziga nisbatan eng ko'p карі (76) (och jigarrang) assotsiatsiyasini keltirishgan[2;53]. Demak, ushbu xalqlarning ko'z rangini idrok etishi bir-biridan farq qiladi. Bu ular tomonidan keltirilgan rang assotsiatsiyalarida ham namoyon bo'lgan.

Ba'zan turli xalqlarda bir tushunchani anglatuvchi turtki so'zlarga nisbatan hosil bo'lgan assotsiatsiyalari universal xarakterda bo'lishi mumkin. Bu holat ularning dunyoqarashi, tasavvurlari, tashqi olamga bo'lgan munosabatlarida yaqinlik, o'xshashlik mavjudligini ko'rsatadi. Masalan, yuqoridagi lug'atda berilishicha, rus tili egalarida бабушка so'ziga nisbatan дедушка (128 ta), belorus sinaluvchilarida бабуля so'ziga nisbatan eng ko'p старая (74 ta) javob reaksiyasi, bolgar xalqida баба so'ziga nisbatan дядо (112 ta) so'zi, ukrainlarda esa бабуся so'ziga старенка (71ta) assotsiatsiyasi hosil bo'lgan[2;20]. Qiyosdan kuzatiladiki, rus va bolgarlar tomonidan бабушка so'ziga bir xil assotsiatsiya (дедушка, дядо) berilgan. Belorus va ukrainlarning bu so'zga bergan javob reaksiyalari ham bir xil (старая, старенка).

Assotsiativ maydonda struktur jihatdan turli birliklar jamlanadi. Maydonda sodda, qo'shma, juft, takroriy so'zlar; so'z birikmalari, gap va hatto yirik matnlar ham kuzatiladi. Masalan, "O'zbek tili assotsiativ lug'ati"da berilgan tandir so'zi assotsiativ maydonidan non (134), somsa (30), kulcha (9) kabi sodda**;** tandirxona (4), yertandir (4) kabi qo'shma; issiq non (7), issiq kulcha (3) tarzidagi so'z birikmalari; "Atrofni non hidi tutib ketgan" (1), "Loydan yasaladi" (1) tarzidagi gaplar o'rin olgan[1;263]. Xullas, assotsiativ maydon so'zlar orasidagi turli aloqa-bog'lanishlarni aks ettruvchi birliklardan tashkil topadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI.

1.Lutfullayeva D., Davlatova R., Tojiboyev B. Ko'rasatilgan lug'at. – B. 79.
2.Уфимцева Н.В., Черкасова Г.А., Караулов Ю.Н., Тарасов Е.Ф. Славянский ассоциативный словарь: русский, белорусский, болгарский, украинский. – М., 2004. – С. 52-53.

3.Ўзбек тили изоҳли луғати. 5 жилдлик. 1 жилд. – Тошкент: "Ўзбекистон миллий энциклопедияси" Давлат илмий нашриёти. 2006. – Б. 246

"Filologiya va pedagogikada yangicha ilmiy izlanishlar: an'anaviylikdan zamonaviylikka"

ULUG'BEK HAMDAMNING "OTA" ROMANIDAGI PO'LAT OBRAZI TAHLILI

O'rolova Munira

Guliston davlat pedagogika instituti
Tillarni o'qitish fakulteti
O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi
2-bosqich talabasi

Annotatsiya:

Ushbu maqolada zamonaviy adabiyotning eng yorqin namoyondasi, zamonaviy adabiyot rivojiga o'zining romanlari bilan hissa qo'shgan yozuvchi Ulug'bek Hamdamning hayoti va ijodi haqida qisqacha ma'lumot beriladi. Shuningdek, ushbu maqolada yozuvchining asarlaridagi badiiy, ijtimoiy va tarbiyaviy ahamiyatga ham to'xtalib o'tiladi. Bundan tashqari ushbu maqolada Ulug'bek Hamdamning "Ota" romanidagi personajlar, ularning ayanchli taqdiri hamda ota va qiz munosabatlari haqida ham ma'lumot beriladi.

Kalit so'zlar:

Ulug'bek Hamdam, "Ota", roman, tahlil, obraz, Po'lat, Sevinch, sabr, qanoat, bardosh, muvozanat, taqdir, ota va qiz, sinov, oila, mas'uliyat, his-tuyg'u, syujet, qahramon, adabiyot, fazilat.

KIRISH

Ulug'bek Hamdam taxallusi ostida ijod qiluvchi yozuvchi, professor Hamdamov Ulug'bek Abduvahobovich 1968-yilning 24-aprel sanasida Andijon viloyatining Marhamat tumanida tavallud topgan. Ulug'bek Hamdam maktab tahsilidan so'ng 1988-yilda Toshkent davlat universitetining filologiya fakultetida tahsil oladi[1]. Undan so'ng magistraturada, so'ng aspiranturada o'qishini davom ettiradi. Ulug'bek ham nazm, ham nasrda ijod qiladi[2]. Ulug'bek Hamdam qardosh turk tilidan tarjima bilan ham shug'ullanadi. U asarlarida turli xil qismatlarni badiiy kashf qilishga intiladi[3]. Ulug'bek Hamdamning ilk she'riy to'plami 2001-yil "Tangriga eltuvchi isyon" nomi ostida bosib chiqilib, o'quvchiar qo'liga yetib bordi. Shundan so'ng yozuvchining birin-ketin "Atirgul", "Seni kutdim", "Yolg'izlik", "Muvozanat", "Isyon va ibodat",

[1] https://arboblar.uz
[2] https://arboblar.uz
[3] https://arboblar.uz

"Sabo va samandar", "Ota", "Lola", "Bir piyola suv" nomli kitoblari bosib chiqilib, tez orada kitobxonlar qalbidan ham joy oldi. Ulug'bek Hamdamning asarlari bir-biridan tamomila farq qiladi. Har bir asaridagi qahramonlar taqdiridan tortib, voqealar rivojigacha bir-biridan ajralib turadi. Asarlaridagi har bir inson obrazi jamiyatdagi turli taqdirlar, turli harakterlar egasidir. Ular orqali yozuvchi jamiyatning qaysidir bo'g'inini o'quvchiga ochib berishga harakat qiladi. Masalan, yozuvchining "Muvozanat" romanini olaylik. Romanda chigal qahramonlar taqdiri tasvirlangan bo'lib, unda kimdir ilm olish yo'lidan borib, insonlarni ma'rifatli qilish yo'lidan borsa, yana biri pul, dunyo yig'ish bilan hayoli band, yana biri katta amal kursisiga o'tirish ilinjida, lekin ularning hech biri baxtga, halovatga erisha olmadi [4] . Asar qahramonlarining hech biri bu dunyo muvozanatini ushlay olmadi. Ular bu dunyo lazzati boylik, mansabdan iborat emasligini tushunib yeta olmadi. Yozuvchi bu asari orqali inson baxti faqatgina mansab, boylikda emas, balki ruhiy muvozanat va ma'naviy yetuklida ekanligini o'quvchilarga yetkazib berishni maqsad qilib qo'ygan. Qachonki insonlar bu dunyoda baxtga erishmoqchi bo'lsa ma'naviyatini ham, ruhiyatni ham bir muvozanatda ushlay olishi kerak. "Muvozanat" romani aynan mana shu syujet asosida qurilgan.

Ko'plab yozuvchi, shoirlar ijodiga e'tibor beradigan bo'lsak, har birining ijodida ona timsoli gavdalangan she'r yoki asarlar mavjud. Ularda o'zbek onasi siymosi gavdalantirilganini ko'rishimiz mumkin. Lekin hech bir yozuvchi asarlarida o'zbek otasi siymosini gavdalantirgan emas. Darhaqiqat, bugungacha milliy adabiyotimizdagi biror asarda ota obrazi alohida namoyon bo'lmagan edi[5]. Bu ishga Ulug'bek Hamdam qo'l urdi. Ulug'bek Hamdamning "Ota" romanida o'zbek otalarini chinakam umumlashma timsoli aks etdi[6]. Yozuvchining bu romanida Po'lat obrazi orqali chinakam o'zbek otasi tasvirlangan. Ota-markaziy qahramondir[7]. Bu jamiyat va oiladagi mas'uliyat timsoli hisoblanadi[8]. Ota o'z oilasi uchun hamma narsaga tayyor shaxs. Shunday bo'lsa ham har doim or-nomus masalasi birinchi o'rinda turib kelgan. Yozuvchi asar bosh qahramoniga bejizga "Po'lat" deb ism tanlamagan. Po'lat tabiatda uchraydigan, qattiq va mustahkam metall ma'nosini beradi. Yozuvchi bu nomni metofara orqali shaxning ismi sifatida gavdalantirgan. Va bu esa kuchli, irodali, bardoshli degan ma'noni bildiradi. Bizning qahramonimiz Po'lat ota ham huddi shunday- irodasi kuchli, bardoshli qahramondir. Biz o'zbeklarda or-nomus masalasi hamma narsadan ustun qo'yiladi. Hattoki, farzanddan ham. Po'lat ota o'n besh yil ichida tilab olgan farzandidan bir soniyadayoq kechib keta oldi. Uni o'z qo'llari bilan

[4] https://cyberleninka.uz O'rolova Dilnoza Murodilla qizi "Muvozanat" romanida ramziy obraz va poetik mazmun maqola.
[5] Ulug'bek Hamdam "Ota" romani. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2024-y.
[6] Ulug'bek Hamdam "Ota" romani. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2024-y.
[7] https://inlibrary.uz Imamberdiyeva Mohigul Xasanovna, Ulug'bek Hamdamning "Ota" romani kensepti tahlili.
[8] https://inlibrary.uz Imamberdiyeva Mohigul Xasanona, Ulug'bek Hamdamning "Ota" romani konsepti tahlili.

o‘ldirishga ham bordi. Asarni o‘qish davomida shunga guvoh bo‘lamizki, Po‘lat ota ko‘zining oq-u qorasi, hayotining mazmuni, butun bor yo‘g‘i bo‘lgan Sevinchini o‘z qo‘llari bilan o‘ldiradi. Ularning bir-biriga bo‘lgan munosabatida hech qanday ziddiyatlar bo‘lmagan. Ota va qiz bir-biriga mehribon edi. Po‘lat ota qizi uchun, ko‘zining oq-u qorasi uchun hamma narsaga tayyor edi. Uni bilimli, tarbiyali qilib o‘stirdi, hech kimdan kam qilmadi. Sevinch ham bitta farzand qilishi kerak bo‘lgan ishni qildi, o‘qidi, imkoni boricha ota-onasining yuzini yorug‘ qilishga harakat qildi. Yozuvchi Ulug‘bek Hamdam yaratgan ota obrazini hayolimizda gavdalantirar ekanmiz, Po‘lat ota boshidan o‘tkazgan qiyinchiliklari shunchaki oddiy narsa emasligining guvohi bo‘lamiz. Ulug‘bek Hamdam yaratgan har bir asarning o‘z yo‘nalishi va har bir asardagi qahramonlarning alohida bir-biriga o‘xshamaydigan psixolingvistikasi bor. Psixolingvistika fan sifatida matndagi hissiyotlilik (his-tuyg‘ularni yetkazish qobiliyati) xususiyatiga alohida e’tibor qaratadi [9]. Matnni psixolingvistik tahlil qilish badiiy matnning mavzulari, g‘oyalari va yozuv uslubi haqida tushunchaga ega bo‘lish uchun foydali vosita bo‘lishi mumkin[10].

Inson hayot sinovlariga qancha ko‘p duch kelsa, ularni yengish uchun tabiiy ravishda qobiq yaratadi. Ya’ni inson bu narsaga oldindan o‘zini tayyorlaydi. Irodasini, sabr-bardoshini mustahkamlaydi. Uning uchun endigi navbatda kelishi ko‘zda tutilgan sinov, mashaqqatlar endi u uchun hech nima emas. Chunki u hammasiga ko‘nikib bo‘ldi. Asar qahramoni Po‘lat ota ham ana shunday insonlar toifasiga kiradi. Po‘lat ota “Po‘lat” bo‘lguncha ham ne-ne kunlarni boshidan o‘tkazdi. Necha bor o‘lim bilan yuzma yuz keldi. Irodasi, ruhiyati kuchli ekan bularni yengib o‘tdi. Har kim ham bunday irodaga ega emas, har kim ham bu sinovlarni ko‘tara olmaydi. Yaratgan ham bandalarining sabr-matonatiga yarasha sinov berar ekan, undan ortig‘ini emas. Faqat har bir inson sinovlar oldida ojizlanib qolmasligi kerak. Uni yengib o‘tish uchun harakat qilishi kerak. Aytishadiku, “Oyning o‘n beshi qorong‘u, o‘n beshi yorug‘” deb. Aynan o‘sha yorug‘ kunlarga yetib olish uchun qorong‘u kunlarni boshdan o‘tkazish kerak. Po‘lat otaning qorong‘u kunlari bo‘lib kelgan sinovlar uning sabr-bardoshiga yarasha sinovlardir.

Yigit kishining g‘ururi – bu uning sha’ni va qadr-qimmati, ichki kuchidir. Yigit kishining g‘ururli, qatiyatli bo‘lishi uning hayot so‘qmoqlaridagi mavqeyini ko‘taradi. Asarimiz qahramoni Po‘lat o‘ta ham ana shunday g‘ururli, or-nomusli mard kishi sifatida gavdalangan. Ikkinchi jahon urushiga bitta-yu bitta farzand bo‘lishiga qaramay ko‘ngillilardan bo‘lib jo‘naydi. U men bitta farzandman, urushdan qaytmasam ota-onamning ahvoli nima bo‘ladi deb o‘ylamasdi. Unda or-nomus masalasi kuchli edi. Bormasam odamlar ko‘ziga qanday qarayman, hamma Vatani uchun xizmat qilsa men bu yerda yurolmayman, o‘lsam shahid bo‘laman, agar tirik

[9] Abuzaloqova M.K, Avliyoqulova L.B “Badiiy matnning psixolingvistik tahlili”. Buxdu.uz
[10] Abdulazoqova M.K, Avliyoqulova L.B “Badiiy matnning psixolingvistik tahlili”. Buxdu.uz

qaytsam qahramon bo‘lib yorug‘ yuz bilan qaytaman degan o‘y-fikrlar uning hayollarini egallab olgandi. Bu haqiqiy o‘zbek o‘g‘loning jasorati edi. Po‘lat urush zahmini totdi. Ko‘p qiyinchiliklarni boshidan o‘tkazdi. Urush tugadi, endi o‘z vatanimga, oilam bag‘riga qaytib baxtli yashayman, g‘am-tashvishli kunlar orta qoldi deb o‘ylagan edi. Po‘latning urushdan qaytishing o‘zi bir mo‘jiza edi. Har yaxshining bir yomoni bor deganlaridek, Po‘latning qaytishi oilasiga baxt olib kelgan bo‘lsa, uning farzandsizligi oila boshiga yana g‘am-tashvish sola boshladi. Oychechak opa va O‘tkir aka Po‘latning nasli davom etishi uchun chin dildan qayg‘uradi. Oychechak opaning qilmagan ishi, bormagan tabibi qolmadi. Ne-ne uyqusiz, bedor duolar bilan o‘tkazilgan kechalar nihoyat xushxabar olib keldi, “Po‘lat va Yog‘duning oilasida qichqirib, ko‘hna g‘amlar qafasini parchalab chaqaloq tug‘ildi!... Qiz!!![11]. Uzoq kutilgan bu mehmonga Sevinch deb ism qo‘yishdilar. Sevinch ular ular uchun yangi bir hayot bag‘ishladi. Ular Sevichni yer-u ko‘kka ishonmasdilar. Juda asrab-avaylashar edi. “Asragan ko‘zga cho‘p kirar” deganlaridek Sevinch kattalar o‘rtasidagi o‘zaro adovat qurboni bo‘ldi. Adovat sababli yuzaga kelgan yong‘in uning yuzini kuydirib butun umr Sevinchning yuzida chandiq qoldirgan bo‘lsa, bu narsa Po‘latning qalbida chandiq qoldirdi. Bu mash’um voqea oila boshiga butun umrlik kulfat olib keldi. Po‘lat otaning boshidan o‘tkazgan barcha sinovlari buning oldida arzimas bo‘lib ko‘rindi. Axir Sevinch yuragining yarmi edida. Po‘lat har qancha qiyin bo‘lmasin o‘zini qo‘lga olishga urinardi, qizining ko‘ngliga qarar uning ko‘ngli yarim bo‘lib qolishidan qo‘rqardi. Bu yong‘in butun oilaning nafaqat o‘tmishi va buguniga, balki kelajagiga ham o‘z ta’sirini o‘tkazmay qolmadi. Butun oila aziyat chekdi, qiynaldi. Hatto ota o‘z qizining o‘limiga sababchi bo‘ldi. Sevinch avlodimiz davom etsin, hamma qatori men ham onalik baxtini his qilay, men ham hamma qatori baxtli bo‘lay degan maqsadda hech kimga aytmasdan oila qurgan edi. To‘g‘ri onasi buni bilar edi, lekin ota rozi xudo rozi[12] deganlaridek otasini rozi qilolmadi. Haqiqatni undan yashirdi. Bu narsa uning hayotiga zomin bo‘ldi. Balki Sevich qurgan oilasi nikoh orqali qurilganini aytganda ota o‘z qizini o‘ldirmas, ikki orada farzand yetim qolmas edi. Haqiqatdan xabari yo‘q Po‘lat el-yurt oldida qanday bosh ko‘tarib yuraman, nima degan odam bo‘ldim degan o‘y-hayollar bilan bunday qabih ishga qo‘l urdi. Toki bor haqiqatni bilmagunicha qilgan ishidan sira ham pushoymon bo‘lmadi. Lekin u pushaymon bo‘lgan vaqtda kech edi. Endi hech narsa ortiga qaytmaydi. Endi na Sevinch, na Yog‘du va na baxtli onlari ortga qaymaydi. Bu sinovlar Po‘lat otani “Po‘lat” qildi. Goh kuldirdi, goh yig‘latdi.

Po‘lat otada bu sinovlarga bardosh beradigan kuch bor edi. Asarimiz qahramonida biz o‘rnak oladigan jihatlar ham bor. U boshiga tushgan kunlardan nolimadi. Hammasiga sabr qildi. Inson qancha sabrli bo‘lsa shunga yarasha ajr oladi. To‘g‘ri ba’zida dunyo ko‘zimizga qorong‘u ko‘rinib ketadi. Go‘yoki o‘lim hamma

[11] Ulug‘bek Hamdam “Ota” romani. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2014-yil 76-bet.
[12] O‘zbek xalq maqoli.

narsaga yechim bo‘ladigandek tuyiladi. Bunday vaziyatdan chiqib keta olish har kimning o‘ziga bog‘liq. Irodasi kuchlilargina bunday vaziyatdan chiqib keta oladi. To‘g‘ri Po‘lat ota irodasi kuchli, sabrli, bardoshli inson edi. Uning hayoti davomida boshidan o‘tkazganlari har qanday kuchli insonni ham zaiflashtiradi uni xato qilishga sababchi bo‘ladi. Inson xato qilishdan oldin buning oqibati nimalarga olib kelishini o‘ylab ko‘rishi kerak. Kech bo‘lmasidan oldin. Ba’zan xatolar jahl chiqqanda, g‘azablanganda yuzaga keladi. Xalqimiz ham jahl kelsa, aql qochar[13] deb bejiz aytishmagan. Eng avvalo, bunday paytda inson o‘zini boshqara olishi kerak. O‘zini qo‘lga ola bilmasa asarimiz qahramoni kabi fojiyaviy xatoga yo‘l qo‘yadi. Po‘lat ota garchi xatoga yo‘l qo‘ygan bo‘lsa ham, undan o‘rnak oladigan jihatlari ham yo‘q emas. Bu asarni o‘qir ekanmiz, birinchi navbatda, Po‘lat ota obrazi orqali sabrli bo‘lishni o‘rganamiz. Sinovlarga qarshi tura olishni o‘rganamiz, insonparvarlik fazilatini o‘zimizda shakllantirishni o‘rganamiz. Eng muhimi xatolarda to‘g‘ri xulosa chiqarishni va xato qilishdan o‘zimizni tiya bilishni o‘rganamiz. Yozuvchi Ulug‘bek Hamdam Po‘lat obrazini oddiygina asarning bosh qahramoni sifatida yaratmadi. Bu obraz orqali o‘quvchiga nimalarnidir uqtirmoqchi bo‘ldi. Po‘lat otaning qilgan xatosi ham o‘quvchiga dars bo‘la oladi. Bu orqali o‘quvchi jahl chiqqan payti g‘azabni yenga olish kerakligini, eshita olish xususiyatini shakllantira olish kerakligini, to‘g‘ri tushunish har joyda muhim ekanligini o‘rganadi.

XULOSA.

Xulosa qilib shuni aytishimiz mumkinki, inson bu dunyoga kelar ekan uning butun hayoti, taqdiri bitilgan bo‘ladi. Qilayotgan har bir ishi belgilangan taqdiri asosida amalga oshadi. Faqat bundan nolimasligimiz, boriga qanoat qilib yashashimiz kerak. Po‘lat ota ham shunday qildi. Bo‘lib o‘tgan voqealar uning taqdiri ekanligini tushundi, nolish, norozi bo‘lish bilan hayot yaxshilanib qolmasligini angladi. Ulug‘bek Hamdamning “Ota” romani shu qadar mohirlik bilan yozilganki, bu albatta, uning mahoratidan darak beradi. Bu romanni o‘qish orqali o‘quvchi o‘ziga juda ko‘p saboq oladi. Juda ko‘p narsani o‘rganadi. Nafaqat bu kitobda, balki boshqa durdona asrlarimiz zamirida ham insonni yaxshillika undovchi, unga dars bo‘la oluvchi bir hikmat yotadi. Chunki adabiyot insonni faqat yaxshilikka undaydi. Inson o‘qish, bilim olish orqali rivojlanadi, o‘sadi. Shuning uchun bir joyda qotib qolmaslik, o‘z qobig‘idan tashqariga chiqa olish kerak.

Po‘lat ota haqiqiy o‘zbek otasi timsolidir

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI.

1. https://arboblar.uz
2. https://cyberleninka.uz O‘rolova Dilnoza Murodilla qizi “Muvozanat” romanida ramziy obraz va poetik mazmun maqola.

[13] O‘zbek xalq maqoli.

3. Ulug'bek Hamdam "Ota" romani. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2024-y.
4. https://inlibrary.uz Imamberdiyeva Mohigul Xasanovna, Ulug'bek Hamdamning "Ota" romani kensepti tahlili.
5. Abuzaloqova M.K, Avliyoqulova L.B "Badiiy matnning psixolingvistik tahlili". Buxdu.uz
6. O'zbek xalq maqollari

"Filologiya va pedagogikada yangicha ilmiy izlanishlar: an'anaviylikdan zamonaviylikka"

СЕМАНТИЧЕСКОЕ КАЛЬКИРОВАНИЕ КАК СПОСОБ НОМИНАЦИИ В ИНТЕРНЕТ-ЛЕКСИКЕ НЕМЕЦКОГО, РУССКОГО И УЗБЕКСКОГО ЯЗЫКОВ

Усманова Гулшад Матхатовна

преподаватель Термезского государственного университета

Новая реалия цифровой среды может получить имя двумя путями: язык либо принимает готовое иноязычное слово, либо «переводит» его, наделяя новым значением уже существующую единицу. Второй путь, семантическое калькирование, привлекает меньше внимания исследователей, чем прямые заимствования, хотя именно он делает сетевую лексику понятной неподготовленному пользователю [1]. В настоящих тезисах сопоставляется использование этого способа номинации в немецком, русском и узбекском языках.

Образцом служат английские компьютерные метафоры, поскольку английский язык остаётся основным источником наименований в сфере интернета [3]. В ряде случаев все три языка поступают одинаково и передают метафору собственным словом: mouse — нем. Maus, рус. мышь, узб. sichqoncha; window — Fenster, окно, oyna; page — Seite, страница, sahifa; bookmark — Lesezeichen, закладка, xatchoʻp; net — Netz, сеть, tarmoq. Образ при этом не создаётся заново, а переносится из языка-источника, и привычное слово получает ещё одно, «компьютерное» значение, не утрачивая прежних.

Вместе с тем калькирование проводится в трёх языках с разной последовательностью. Так, английское cloud в русском и узбекском языках передано калькой (облако, облачные технологии; bulutli texnologiyalar), тогда как в немецком закрепилось заимствование die Cloud. Сходным образом соотносятся немецкое E-Mail, русское электронная почта и узбекское elektron pochta. Обратный пример даёт глагол download: здесь уже немецкий язык располагает собственным соответствием herunterladen наряду с русским скачать и узбекским yuklab olmoq. Компьютерная и сетевая лексика составляет заметную часть немецких неологизмов конца XX века [5], и приведённые примеры показывают, что выбор между англицизмом и калькой решается в немецком языке для каждого слова отдельно.

Для узбекского языка существенно, что образцом кальки может выступать не только английское, но и русское наименование. Сочетания elektron pochta и

bulutli texnologiyalar структурно совпадают с русскими соответствиями, что позволяет предполагать посредничество русского языка; на роль русского языка в формировании узбекской терминологии указывается и в специальных исследованиях [4]. Кроме того, заимствование и собственное слово нередко сосуществуют: наряду с papka употребляется jild. В русском языке сходные процессы в значительной мере складываются в речевой практике самих пользователей Рунета [2].

Таким образом, семантическое калькирование действует во всех трёх языках и опирается на общий набор английских метафор, однако степень его использования различна. В рассмотренном материале немецкий язык прибегает к кальке избирательно, русский и узбекский — чаще, причём в узбекском языке дополнительным источником моделей служит русский язык. Наблюдения над соотношением кальки и заимствования могут быть полезны при составлении толковых и переводных словарей и в работе по упорядочению узбекской компьютерной терминологии

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI.

1. Крысин Л. П. Русское слово, своё и чужое: исследования по современному русскому языку и социолингвистике. — М.: Языки славянской культуры, 2004. — 888 с.

2. Трофимова Г. Н. Языковой вкус интернет-эпохи в России: функционирование русского языка в Интернете. — М.: Изд-во РУДН, 2011. — 300 с.

3. Crystal D. Language and the Internet. — Cambridge: Cambridge University Press, 2001. — 272 p.

4. Dadaboyev H. O'zbek terminologiyasi. — Toshkent: Nodirabegim, 2020. — 142 b.

1. 5. Herberg D., Kinne M., Steffens D. Neuer Wortschatz: Neologismen der 90er Jahre im Deutschen. — Berlin: de Gruyter, 2004. — 393 S

"Filologiya va pedagogikada yangicha ilmiy izlanishlar: an'anaviylikdan zamonaviylikka"

BOSHLANG'ICH SINF O'QUVCHILARINING LINGVISTIK KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISHDA INTERAKTIV MASHQLARDAN FOYDALANISH METODIKASI

Rustamova Feruza Ilxomovna

ISFT University Samarqand filiali, Pedagogika yo'nalishi
2-bosqich magistranti

Annotatsiya:

Boshlang'ich sinf o'quvchilarining lingvistik kompetensiyasini rivojlantirishda interaktiv mashqlardan foydalanishning nazariy va metodik asoslari yoritilgan. Ona tili va o'qish savodxonligi darslarida o'quvchilarning so'z boyligini oshirish, grammatik bilimlarini mustahkamlash, gap tuzish, matnni tushunish hamda o'z fikrini og'zaki va yozma shaklda ifodalash ko'nikmalarini rivojlantirish masalalari tahlil qilingan. Shuningdek, interaktiv mashqlarning ta'lim jarayonidagi o'rni, ularni tanlash mezonlari va samarali qo'llash usullari ko'rib chiqilgan. Tezisda "So'zni top", "Gapni davom ettir", "Xatoni aniqlang", "Klaster" va "Matnni qayta hikoya qilish" kabi mashqlarning metodik imkoniyatlari asoslab berilgan.

Kalit so'zlar:

lingvistik kompetensiya, boshlang'ich ta'lim, interaktiv mashqlar, ona tili, nutqiy ko'nikma, so'z boyligi, grammatik bilim, kommunikativ kompetensiya, o'qish savodxonligi, innovatsion metodlar.

KIRISH

Bugungi kunda ta'lim tizimining asosiy vazifalaridan biri o'quvchilarga nazariy bilim berish bilan bir qatorda, ularda mustaqil fikrlash, o'z fikrini aniq ifodalash, axborotni tushunish va kundalik hayotda undan samarali foydalanish ko'nikmalarini shakllantirishdan iborat. Ayniqsa, boshlang'ich ta'lim bosqichi bolaning keyingi intellektual va nutqiy rivojlanishi uchun muhim poydevor hisoblanadi. Ushbu bosqichda o'zlashtirilgan til bilimlari o'quvchining boshqa fanlarni o'rganishi, muloqotga kirishishi va mustaqil ta'lim olishiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Boshlang'ich sinflarda ona tili va o'qish savodxonligi fanlarini o'qitish jarayonida o'quvchilarning lingvistik kompetensiyasini rivojlantirish alohida ahamiyatga ega. Lingvistik kompetensiya tilning fonetik, leksik, grammatik va imloviy xususiyatlarini bilish hamda ulardan amaliy faoliyatda to'g'ri foydalanish qobiliyatini anglatadi. Biroq til qoidalarini yod olishning o'zi o'quvchida yetarli darajadagi kompetensiyani

shakllantirmaydi. O'quvchi o'rgangan bilimlarini gap tuzish, matn yaratish, savollarga javob berish va o'z fikrini ifodalash jarayonida qo'llay olishi lozim. An'anaviy darslarda ayrim hollarda o'quvchilarning qoidalarni takrorlashiga katta e'tibor berilib, ularning mustaqil nutqiy faoliyatiga yetarli vaqt ajratilmaydi. Natijada o'quvchi grammatik qoidani bilsa-da, undan nutq jarayonida foydalanishda qiynalishi mumkin. Bunday holatlarning oldini olish uchun ta'lim jarayoniga o'quvchini faol ishtirok etishga undaydigan, izlanishga, taqqoslashga va mustaqil xulosa chiqarishga yo'naltiradigan interaktiv mashqlarni joriy etish zarur.

Interaktiv mashqlar o'quvchilarni darsning faol ishtirokchisiga aylantiradi. Ular o'qituvchi bilan, sinfdoshlari bilan hamkorlikda ishlash, savol berish, javoblarni tahlil qilish va o'z fikrini asoslash imkoniyatiga ega bo'ladilar. Shu sababli interaktiv mashqlardan maqsadli foydalanish lingvistik bilimlarni mustahkamlash bilan birga, kommunikativ va ijtimoiy ko'nikmalarning rivojlanishiga ham xizmat qiladi. Boshlang'ich sinf o'quvchilarining lingvistik kompetensiyasini rivojlantirishda interaktiv mashqlarning metodik imkoniyatlarini yoritish hamda ularni ona tili va o'qish savodxonligi darslarida qo'llash yo'llarini tavsiflashdan iborat.

Lingvistik kompetensiyaning mazmuni va tarkibiy qismlari. Lingvistik kompetensiya o'quvchining til tizimi haqidagi bilimlari va ushbu bilimlarni amaliy nutqiy vaziyatlarda qo'llay olish qobiliyatini qamrab oladi. Boshlang'ich ta'limda mazkur kompetensiya bosqichma-bosqich shakllantiriladi. O'quvchilar tovush va harflarni farqlash, so'zlarning ma'nosini anglash, so'zlarni o'zaro bog'lash, gap tuzish, matn mazmunini tushunish va imlo qoidalariga rioya qilishni o'rganadilar.

Lingvistik kompetensiyaning rivojlanishi bir nechta o'zaro bog'liq yo'nalishlarda namoyon bo'ladi. Birinchidan, fonetik ko'nikmalar o'quvchining tovushlarni to'g'ri talaffuz qilishi, tovush va harf munosabatini tushunishi hamda so'zlarning tovush tarkibini farqlashiga yordam beradi. Ikkinchidan, leksik kompetensiya so'z boyligining kengayishi, so'zlarning ma'nosini anglash va ularni nutq vaziyatiga mos tanlash bilan bog'liq. Uchinchidan, grammatik kompetensiya so'zlarni to'g'ri shakllantirish, gap tarkibida o'zaro bog'lash va grammatik jihatdan to'g'ri gaplar tuzishni o'z ichiga oladi. To'rtinchidan, imloviy ko'nikmalar so'zlarni adabiy til me'yorlariga muvofiq yozishga xizmat qiladi. Ushbu yo'nalishlar bir-biridan ajralgan holda emas, balki yaxlit tizim sifatida rivojlantirilishi kerak. Masalan, o'quvchi yangi so'zning ma'nosini o'rganishi, uni gap tarkibida qo'llashi va shu gapni yozma ravishda to'g'ri ifodalashi mumkin. Bunday faoliyat til bilimlarini amaliy ko'nikmaga aylantiradi.

Lingvistik kompetensiya kommunikativ kompetensiya bilan ham chambarchas bog'liq. Lingvistik kompetensiya til vositalarini bilish va ulardan foydalanishga asos bo'lsa, kommunikativ kompetensiya ushbu vositalarni muayyan vaziyatda maqsadga muvofiq qo'llashni nazarda tutadi. Shu bois boshlang'ich sinf darslarida til qoidalarini

o‘rgatish bilan birga, o‘quvchilarni muloqotga jalb etish, savol-javob tashkil qilish va mustaqil matn tuzishga o‘rgatish muhimdir.

Interaktiv mashqlarning pedagogik imkoniyatlari. Interaktiv mashqlar o‘quvchilar o‘rtasidagi hamkorlik, faol fikrlash va o‘zaro muloqotga asoslangan topshiriqlardir. Ularning asosiy xususiyati o‘quvchining tayyor ma’lumotni qabul qilish bilangina cheklanmay, bilimni o‘zi izlab topishi, mavjud ma’lumotlarni taqqoslashi va mustaqil xulosa chiqarishida namoyon bo‘ladi. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining yosh xususiyatlarini hisobga olgan holda, interaktiv mashqlar qisqa, tushunarli, qiziqarli va aniq maqsadga yo‘naltirilgan bo‘lishi lozim. Ayniqsa, o‘yin elementlaridan foydalanish bolalarning darsga qiziqishini oshiradi va yangi bilimlarni o‘zlashtirish jarayonini faollashtiradi. Biroq interaktiv metodlarning samaradorligi faqat mashg‘ulotning qiziqarli tashkil etilishiga bog‘liq emas. Mashqning maqsadi dars mavzusiga mos kelishi, topshiriq o‘quvchilarning yoshiga muvofiq bo‘lishi va kutilayotgan natija oldindan belgilanishi kerak. Shuningdek, o‘qituvchi har bir o‘quvchining ishtirokini kuzatib borishi va zarur hollarda individual yordam ko‘rsatishadi.

Lingvistik kompetensiyani rivojlantiruvchi interaktiv mashqlar. Boshlang‘ich sinf ona tili va o‘qish savodxonligi darslarida interaktiv mashqlarni turli yo‘nalishlarda qo‘llash mumkin. **“So‘zni top” mashqi.** Ushbu mashq o‘quvchilarning lug‘at boyligini oshirish va so‘z ma’nolarini anglashiga yordam beradi. O‘qituvchi biror predmet, hodisa yoki shaxsning belgilarini aytadi, o‘quvchilar esa tavsifga mos so‘zni topadilar. Masalan, “U osmonda porlaydi, kunduzi atrofni yoritadi” tavsifi orqali “quyosh” so‘zini aniqlash mumkin. Keyingi bosqichda o‘quvchilar topilgan so‘z ishtirokida gap tuzadilar. Natijada mashq leksik bilimlar bilan birga grammatik va nutqiy ko‘nikmalarni ham rivojlantiradi.

“Gapni davom ettir” mashqi. Bu topshiriq o‘quvchilarning gap tuzish, mantiqiy fikrlash va nutqni izchil davom ettirish qobiliyatini rivojlantiradi. O‘qituvchi “Bugun maktabga kelganimda...” yoki “Men kitob o‘qishni yaxshi ko‘raman, chunki...” kabi tugallanmagan jumlalarni taklif qiladi. O‘quvchilar jumlani mazmunan davom ettiradilar. Bunda gapning grammatik jihatdan to‘g‘ri tuzilishi, fikrning mantiqiyligi va so‘zlarning o‘rinli qo‘llanishiga e’tibor beriladi.

“Xatoni aniqlang” mashqi. Ushbu mashq imloviy va grammatik ko‘nikmalarni mustahkamlashda samarali hisoblanadi. O‘qituvchi ataylab xato yozilgan so‘z yoki noto‘g‘ri tuzilgan gapni taqdim etadi. O‘quvchilar xatoni aniqlaydilar, uni tuzatadilar va nima sababdan o‘zgartirish kiritganlarini tushuntiradilar. Masalan, “Bolalar bog‘da o‘ynayapti” gapini “Bolalar bog‘da o‘ynayaptilar” shakliga o‘zgartirish har doim ham zarur emasligini tushuntirish orqali o‘quvchilarning grammatik kuzatuvchanligini rivojlantirish mumkin. Bunda misollar amaldagi adabiy til me’yorlariga mos tanlanishi kerak.

"Klaster" metodi. Klaster usuli muayyan tushuncha atrofida so'z va fikrlarni guruhlashga asoslanadi. Masalan, "Maktab" tushunchasi atrofida "o'qituvchi", "kitob", "dars", "o'quvchi", "sinf" kabi so'zlar yoziladi. Keyin o'quvchilar ushbu so'zlardan foydalanib, o'zaro bog'langan gaplar tuzadilar. Mashq so'z boyligini kengaytirish, semantik bog'lanishlarni anglash va mustaqil matn yaratishga tayyorlashda foydalidir.

"Matnni qayta hikoya qilish" mashqi. O'quvchilarga yoshiga mos kichik matn o'qib beriladi yoki mustaqil o'qish uchun taqdim etiladi. Dastlab ular matn mazmuniga doir savollarga javob beradilar, so'ng asosiy voqealarni ketma-ketlikda bayon qiladilar. Keyingi bosqichda matnni o'z so'zlari bilan qayta hikoya qilish yoki unga sarlavha tanlash topshiriladi. Bu mashq matnni tushunish, asosiy fikrni aniqlash, bog'lanishli nutq va faol lug'atni rivojlantiradi. Mazkur mashqlarni dars jarayonida muntazam va izchil qo'llash muhim. Bunda topshiriqlar oddiydan murakkabga qarab tashkil etilishi, o'quvchilarning individual imkoniyatlari va tayyorgarlik darajasi hisobga olinishi zarur.

Xulosa qilib aytganda, Boshlang'ich sinf o'quvchilarining lingvistik kompetensiyasini rivojlantirish ona tili va o'qish savodxonligi ta'limining muhim vazifalaridan biridir. Mazkur kompetensiya o'quvchining til birliklari haqidagi bilimlari, so'z boyligi, grammatik ko'nikmalari va imloviy savodxonligi bilan bir qatorda, ularni amaliy nutqiy faoliyatda qo'llay olishida ham namoyon bo'ladi. Tahlillar shuni ko'rsatadiki, interaktiv mashqlar o'quvchilarni faol fikrlashga, mustaqil ishlashga, o'zaro muloqotga kirishishga va o'z bilimlarini amalda qo'llashga yo'naltiradi. "So'zni top", "Gapni davom ettir", "Xatoni aniqlang", "Klaster" va "Matnni qayta hikoya qilish" kabi mashqlar tilning leksik, grammatik, imloviy va nutqiy jihatlarini o'zaro bog'liq holda rivojlantirish imkonini beradi

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI.

1. O'zbekiston Respublikasi. **"Ta'lim to'g'risida"gi Qonun.** O'RQ-637-son, 2020-yil 23-sentabr.

2. O'zbekiston Respublikasi boshlang'ich ta'lim uchun "Ona tili va o'qish savodxonligi" faniga oid amaldagi darslik va metodik qo'llanmalar.

3. Mahmudov N. **O'qituvchi nutqi madaniyati.** Toshkent: O'zbekiston Milliy ensiklopediyasi, 2007.

1. 4. G'ulomov A., Qodirov M. **Ona tili o'qitish metodikasi.** Tegishli nashr ma'lumotlari foydalanilgan nusxa asosida aniqlashtiriladi.

"Filologiya va pedagogikada yangicha ilmiy izlanishlar: an'anaviylikdan zamonaviylikka"

SHARQ MUTAFAKKIRLARI MEROSIDA TABIATGA MUNOSABAT VA BO'LAJAK O'QITUVCHILARNING EKOLOGIK MADANIYATINI SHAKLLANTIRISH

Rustamova Farida Ilxomovna

ISFT University Samarqand filiali, Pedagogika yo'nalishi
2-bosqich magistranti

Annotatsiya:

Sharq mutafakkirlari merosining bo'lajak o'qituvchilarda ekologik madaniyatni shakllantirishdagi tarbiyaviy imkoniyatlari yoritiladi. Forobiy, Abu Rayhon Beruniy, Ibn Sino, Yusuf Xos Hojib, Alisher Navoiy va Zahiriddin Muhammad Bobur asarlaridagi tabiatni anglash, inson mas'uliyati, me'yor, poklik va atrof-muhitga ehtiyotkorona munosabat masalalariga e'tibor qaratiladi. Shuningdek, mutafakkirlar merosidan pedagogik ta'lim jarayonida foydalanishning ayrim yo'llari ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlar:

Sharq mutafakkirlari, ekologik madaniyat, ekologik tarbiya, bo'lajak o'qituvchi, tabiat, ma'naviy meros, pedagogik ta'lim, ekologik mas'uliyat.

KIRISH

Bugungi kunda ekologik muammolar faqat tabiatshunoslik yoki biologiya fanlari doirasida hal etiladigan masala emas. Suvning isrof qilinishi, chiqindilarning ko'payishi, havoning ifloslanishi, daraxt va o'simliklarga beparvo munosabat insonning kundalik odatlari hamda tarbiyasi bilan ham bog'liq. Shu sababli ekologik madaniyatni shakllantirishda ta'lim muassasalari, ayniqsa, o'qituvchining o'rni muhim hisoblanadi. O'quvchilarga tabiatni asrash haqida tushuntirish berishning o'zi yetarli emas. O'qituvchi bu tushunchalarni o'z xulq-atvori bilan ham namoyon qilishi kerak. Masalan, suvni behuda oqizmaslik, qog'ozdan tejamkor foydalanish, daraxtlarga zarar yetkazmaslik va atrofni toza saqlash kabi oddiy harakatlar tarbiyaning amaliy ko'rinishidir. Shu nuqtayi nazardan, bo'lajak o'qituvchilarni tayyorlashda Sharq mutafakkirlari merosidan foydalanish alohida ahamiyat kasb etadi. Ajdodlarimizning ilmiy, falsafiy va badiiy asarlarida tabiatni kuzatish, insonning borliq bilan munosabati, me'yorni saqlash va mas'uliyatli bo'lishga oid qarashlarni uchratish mumkin. Ushbu merosni zamonaviy ekologik ta'lim bilan bog'lash orqali talabalarda nafaqat bilim, balki tabiatga nisbatan ongli munosabatni ham rivojlantirish mumkin.

Forobiy qarashlarida inson va jamiyat mas'uliyati. Abu Nasr Forobiyning "Fozil odamlar shahri" asari inson kamoloti, axloq, bilim va jamiyat hayotiga oid qarashlari bilan ahamiyatlidir. Mutafakkirning fikrlarini ekologik tarbiya bilan bog'lab o'rganishda insonning shaxsiy fazilatlari va jamiyat oldidagi mas'uliyatiga e'tibor qaratish lozim. Ekologik muammolarning ayrimlari insonlarning beparvoligi va umumiy manfaatni hisobga olmasligi natijasida yuzaga keladi. Masalan, bir kishi chiqindini belgilangan joyga tashlamasa, bu faqat uning shaxsiy odati bo'lib qolmay, boshqalarga ham noqulaylik tug'diradi. Demak, tabiatni asrash masalasi ham jamiyatdagi madaniyat va mas'uliyat bilan bog'liq.

Forobiy merosini o'rganish jarayonida bo'lajak o'qituvchilarga quyidagi savollar bilan murojaat qilish mumkin: fozil inson tabiatga qanday munosabatda bo'lishi kerak, jamoat joylarini toza saqlash kimning vazifasi, shaxsiy manfaat bilan umumiy manfaat o'rtasidagi muvozanat qanday ta'minlanadi? Bunday savollar talabalarni tayyor xulosani yodlashdan ko'ra, mustaqil fikrlashga undaydi.

Beruniy va Ibn Sino asarlarida tabiatni bilish masalasi. Abu Rayhon Beruniyning "Tanlangan asarlar" turkumidagi ilmiy merosi tabiat hodisalarini kuzatish, dalillarni tahlil qilish va bilimga asoslangan xulosa chiqarish nuqtayi nazaridan muhimdir. Uning ilmiy yondashuvi bo'lajak o'qituvchilarda tabiat haqidagi ma'lumotlarni shunchaki qabul qilmasdan, ularni kuzatish va tahlil qilish ko'nikmalarini rivojlantirishga xizmat qilishi mumkin. Masalan, talabalar o'z yashash hududidagi suvdan foydalanish holatlarini kuzatib, qayerlarda suv isrof bo'layotganini aniqlashlari mumkin. Yoki ta'lim muassasasi atrofidagi chiqindilar, yashil maydonlar va daraxtlarning holati bo'yicha kichik kuzatuv olib borishlari mumkin. Bunda Beruniy merosi ilmiy kuzatish va dalilga tayanish madaniyatini shakllantirish uchun ma'naviy-ilmiy asos sifatida talqin etiladi.

Abu Ali ibn Sinoning "Tib qonunlari" asarida inson salomatligi, sog'lom turmush va salomatlikka ta'sir etuvchi omillar masalalari yoritilgan. Ushbu asarni ekologik tarbiya bilan bog'lashda inson salomatligi va yashash muhiti o'rtasidagi aloqaga e'tibor berish mumkin. Toza havo, ozoda muhit, shaxsiy gigiyena va tozalik odatlari inson hayoti uchun muhimdir.Bo'lajak o'qituvchi bu mavzuni talabalarga faqat nazariy ma'lumot shaklida emas, balki kundalik hayotdan olingan misollar orqali tushuntirishi mumkin. Masalan, sinfxonani shamollatish, chiqindilarni yig'ishtirish, ichimlik suvidan to'g'ri foydalanish va ta'lim muassasasi hududini ozoda saqlash kabi odatlar muhokama qilinadi. Shunday yondashuv orqali ekologik tarbiya sog'lom turmush tarzi bilan bog'lanadi.

Yusuf Xos Hojib merosida me'yor va odob masalasi. Yusuf Xos Hojibning "Qutadg'u bilig" asari axloq, odob, adolat va insonning jamiyatdagi o'rni haqidagi qarashlarni o'zida mujassam etgan. Asarning tarbiyaviy imkoniyatlarini ekologik madaniyat bilan bog'lashda me'yorni saqlash, mas'uliyatli xulq va o'z harakatining

oqibatini anglash masalalariga e'tibor qaratish mumkin. Bugungi ekologik tarbiyada ham me'yor tushunchasi muhim. Suv, elektr energiyasi, qog'oz va boshqa resurslardan ehtiyojga muvofiq foydalanish, ortiqcha isrofgarchilikka yo'l qo'ymaslik ekologik madaniyatning kundalik ko'rinishlaridandir. Bu odatlarni talabalar ongiga singdirishda axloqiy tarbiya bilan amaliy faoliyatni birlashtirish maqsadga muvofiq.

Mashg'ulotlarda talabalarga "Tejamkorlik va isrofgarchilikning farqi nimada?", "Tabiat resurslaridan foydalanishda inson qanday mas'uliyatga ega?" kabi savollar berilishi mumkin. Muhokama yakunida har bir talaba o'z kundalik hayotida amalga oshirishi mumkin bo'lgan bitta ekologik odatni belgilaydi. Bunday kichik topshiriqlar ekologik madaniyatni amaliy xulq bilan bog'lashga yordam beradi.

Navoiy va Bobur asarlarida tabiatni his etish. Alisher Navoiyning "Mahbub ul-qulub" asarida inson axloqi, xulq-atvori va ma'naviy kamolotiga oid fikrlar bayon qilingan. Navoiy merosidan foydalanishda insonning ichki madaniyati, boshqalarga munosabati va mas'uliyatli xulqi kabi masalalarni ekologik tarbiya bilan bog'lash mumkin. Chunki tabiatga ehtiyotkorona munosabat ham insonning umumiy madaniyati va tarbiyasidan ajralgan holda shakllanmaydi.

Zahiriddin Muhammad Boburning "Boburnoma" asari esa tabiat manzaralari, o'simliklar, hayvonlar va turli hududlarning xususiyatlari haqidagi kuzatuvlari bilan e'tiborga loyiq. Asardagi tasvirlar orqali talabalar tabiatning xilma-xilligiga e'tibor qaratishlari, muayyan hududning tabiiy xususiyatlarini o'rganishlari mumkin. Bu asarlar bilan ishlashda matndan parchalar tanlab o'qish, tabiat tasvirlarini tahlil qilish, ularni hozirgi yashash muhiti bilan qiyoslash kabi usullardan foydalanish mumkin. Masalan, Bobur tasvirlagan tabiat manzaralari asosida talabalar o'z hududidagi yashil maydonlar, mahalliy o'simliklar va tabiatni muhofaza qilish zarurati haqida fikr yuritadilar. Bunda tarixiy matn zamonaviy ekologik muammolarni anglashga yordam beruvchi ta'limiy manbaga aylanadi. Shuni ham ta'kidlash kerakki, mutafakkirlarning tarixiy asarlarida hozirgi ekologiya fanidagi tushunchalar aynan bugungi shaklda bayon etilmagan. Shu bois ularning qarashlarini zamonaviy ekologik nazariyalar bilan tenglashtirmasdan, asarlarning tarixiy mazmuni va tarbiyaviy imkoniyatlarini hisobga olgan holda o'rganish lozim.

Sharq mutafakkirlari merosini bo'lajak o'qituvchilarning ekologik madaniyatini shakllantirishda qo'llash uchun bir necha yo'nalishga e'tibor qaratish mumkin. Birinchidan, pedagogika va ma'naviyatga oid mashg'ulotlarda mutafakkirlar asarlaridan mavzuga mos parchalar tanlanadi. Ikkinchidan, talabalar ushbu parchalarni hozirgi ekologik vaziyatlar bilan bog'lab tahlil qiladilar. Uchinchidan, muhokamada bildirilgan fikrlar amaliy vazifalar orqali mustahkamlanadi. Masalan, talabalar kichik guruhlarga bo'linib, "Ta'lim muassasasida suvni tejash", "Chiqindilarni kamaytirish", "Yashil hududlarni asrash" kabi mavzularda loyiha tayyorlashlari mumkin. Loyiha davomida ular muammoni aniqlaydilar, uning sabablarini ko'rib chiqadilar va amalga

oshirish mumkin bo‘lgan takliflarni ishlab chiqadilar. Sharq mutafakkirlarining tegishli qarashlari esa loyihaning axloqiy-ma’naviy asosini ochib berishga xizmat qiladi. Bundan tashqari, ekologik tadbirlar, tabiat qo‘ynidagi kuzatuvlar, ijodiy insholar va o‘z-o‘zini baholash topshiriqlaridan foydalanish mumkin. Talabaning ekologik madaniyatini baholashda faqat nazariy bilimiga emas, balki muammoga munosabati, mustaqil xulosa chiqarishi va amaliy faoliyatdagi ishtirokiga ham e’tibor berish zarur. Xulosa qiib aytganda, Sharq mutafakkirlari merosi bo‘lajak o‘qituvchilarning ekologik madaniyatini rivojlantirish uchun muhim tarbiyaviy imkoniyatlarga ega. Forobiy qarashlari inson va jamiyat mas’uliyatini, Beruniy ilmiy kuzatish va tahlilni, Ibn Sino salomatlik va yashash muhiti o‘rtasidagi aloqani, Yusuf Xos Hojib merosi me’yor va odobni, Navoiy asarlari insoniy fazilatlarni, Bobur ijodi esa tabiatni kuzatish va tasvirlash madaniyatini o‘rganish uchun asos bo’ladi.Ushbu merosdan samarali foydalanish uchun asarlarni faqat tanishtirish bilan cheklanmasdan, ularning mazmunini zamonaviy ekologik vaziyatlar bilan bog‘lash, talabalarni mustaqil fikrlashga va amaliy faoliyatga jalb etish lozim. Natijada bo‘lajak o‘qituvchilarda tabiatga nisbatan ehtiyotkorona munosabat, resurslardan oqilona foydalanish va ekologik mas’uliyatni o‘quvchilarga singdira olishga tayyorgarlikni rivojlantirish mumkin

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI.

1. Forobiy, Abu Nasr. Fozil odamlar shahri.
2. Beruniy, Abu Rayhon. Tanlangan asarlar.
3. Ibn Sino, Abu Ali. Tib qonunlari.
4. Yusuf Xos Hojib. Qutadg‘u bilig.
5. Navoiy, Alisher. Mahbub ul-qulub.
6. Bobur, Zahiriddin Muhammad. Boburnoma.

"Filologiya va pedagogikada yangicha ilmiy izlanishlar: an'anaviylikdan zamonaviylikka"

ONLAYN REFLEKSIYA VA O'Z-O'ZINI BAHOLASH VOSITALARI ORQALI TALABALARDA O'QUV MAS'ULIYATI VA O'ZINI BOSHQARISH QOBILIYATINI RIVOJLANTIRISH

Kubaymurodova Shaxrizoda Qaxramonovna
ISFT universiteti Samarqand filali
Pedagogika yo'nalishi
2-bosqich magistri
E-mail: Kubaymurodovashahrizoda@gmail.com

Annotatsiya:

Raqamli ta'lim muhitida onlayn refleksiya va o'z-o'zini baholash vositalaridan foydalanish orqali talabalarning o'quv mas'uliyati, mustaqil qaror qabul qilish hamda o'zini boshqarish qobiliyatlarini rivojlantirish masalalari yoritilgan. Raqamli kundaliklar, elektron portfoliolar, reflektiv so'rovnomalar va o'zlashtirishni monitoring qilish vositalarining pedagogik imkoniyatlari tahlil qilingan. Shuningdek, talabaning o'z ta'lim faoliyatini rejalashtirishi, natijalarini tahlil qilishi va mavjud kamchiliklarni bartaraf etish strategiyalarini ishlab chiqishiga qaratilgan amaliy yondashuvlar taklif etilgan.

Kalit so'zlar:

Raqamli ta'lim, onlayn refleksiya, o'z-o'zini baholash, o'quv mas'uliyati, o'zini boshqarish, metakognitiv ko'nikmalar, elektron portfolio, mustaqil ta'lim, raqamli pedagogika.

KIRISH

Zamonaviy oliy ta'lim tizimida raqamli texnologiyalarning keng joriy etilishi talabalarning bilim olish jarayonini tashkil etish, nazorat qilish va baholashga bo'lgan an'anaviy qarashlarni o'zgartirmoqda. Elektron ta'lim platformalari, masofaviy kurslar va interaktiv o'quv resurslari talabalarga ta'lim mazmunidan mustaqil foydalanish imkoniyatini yaratmoqda. Biroq raqamli resurslarning mavjudligi o'z-o'zidan yuqori natijalarni kafolatlamaydi. Talaba o'z oldiga maqsad qo'yishi, vaqtini to'g'ri taqsimlashi, o'zlashtirish darajasini aniqlashi va ta'lim faoliyatini muntazam takomillashtirib borishi lozim. Ushbu jarayonda refleksiya va o'z-o'zini baholash muhim pedagogik ahamiyat kasb etadi. Refleksiya talabaning o'z bilimlari, tajribasi, faoliyati va erishgan natijalarini tahlil qilish jarayoni bo'lsa, o'z-o'zini baholash belgilangan mezonlar asosida o'zlashtirish darajasini aniqlashga xizmat qiladi. Mazkur

vositalar talabaning faqat yakuniy natijaga emas, balki natijaga erishish jarayoniga ham e'tibor qaratishiga yordam beradi.

Nicol va Macfarlane-Dick (2006) o'z tadqiqotlarida shakllantiruvchi baholash va fikr-mulohazalarning talabalarni o'z ta'limini boshqarishga jalb etishdagi ahamiyatini asoslab berganlar. Ushbu yondashuvdan kelib chiqib, onlayn refleksiya va o'z-o'zini baholashni raqamli pedagogikaning muhim tarkibiy qismi sifatida o'rganish dolzarb hisoblanadi. Raqamli ta'lim muhitida onlayn refleksiya va o'z-o'zini baholash vositalarining pedagogik imkoniyatlarini ochib berish hamda talabalarda o'quv mas'uliyati va o'zini boshqarish qobiliyatini rivojlantirishga doir metodik tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat.

Onlayn refleksiyaning pedagogik mohiyati. Refleksiya talabaning o'quv faoliyatini ongli ravishda kuzatishi, o'z xatti-harakatlarini tahlil qilishi va keyingi faoliyatini takomillashtirish bo'yicha xulosalar chiqarishini anglatadi. An'anaviy ta'limda refleksiya ko'pincha dars yakunidagi og'zaki savollar yoki yozma fikrlar orqali tashkil etilgan bo'lsa, raqamli ta'lim sharoitida bu jarayonni muntazam va tizimli ravishda olib borish imkoniyati kengayadi. Onlayn refleksiya elektron kundaliklar, ta'lim platformalaridagi muhokama maydonlari, reflektiv bloglar, raqamli portfoliolar va qisqa so'rovnomalar yordamida amalga oshirilishi mumkin. Masalan, talaba har bir mavzu yakunida qanday bilimlarni egallagani, qaysi vazifalarni bajarishda qiyinchilikka duch kelgani va keyingi mashg'ulotda nimalarga e'tibor qaratishi kerakligi haqida yozma fikr bildiradi. Bunday faoliyat talabaning o'z o'quv jarayoniga tashqi kuzatuvchi sifatida qarashiga yordam beradi. U muvaffaqiyat va kamchiliklarni tasodifiy hodisa sifatida emas, balki muayyan strategiyalar, vaqt taqsimoti va o'quv faoliyati bilan bog'liq omillar sifatida tahlil qilishni o'rganadi.

Onlayn refleksiyani samarali tashkil etish uchun savollar aniq va maqsadli bo'lishi lozim. "Bugun nimani o'rgandim?", "Qaysi topshiriq menga qiyin bo'ldi?", "Qiyinchilikni qanday yengdim?" va "Keyingi safar qanday strategiyani qo'llayman?" kabi savollar talabaning fikrlash faoliyatini faollashtiradi.

O'z-o'zini baholash va o'quv mas'uliyati. O'z-o'zini baholash talabaning o'z faoliyatini oldindan belgilangan mezonlar bilan taqqoslashi va natijalarini mustaqil tahlil qilishidir. Ushbu jarayon o'qituvchi tomonidan qo'yilgan bahoni shunchaki qabul qilish bilan cheklanmaydi, balki baholash mezonlarini tushunish va o'z rivojlanish yo'nalishlarini aniqlashni ham nazarda tutadi. Masalan, talaba ilmiy taqdimot tayyorlaganda mazmunning aniqligi, dalillarning asoslanganligi, manbalardan foydalanish, taqdimot tuzilishi va nutq ravonligi kabi mezonlarni tekshirishi mumkin. Buning uchun elektron baholash jadvali yoki raqamli rubrikadan foydalanish maqsadga muvofiq.

O'z-o'zini baholashning samaradorligi mezonlarning tushunarli bo'lishiga bog'liq. Agar talaba yaxshi bajarilgan ish qanday ko'rinishga ega ekanini bilmasa, o'z

faoliyatiga xolis baho berishi qiyinlashadi. Shu sababli o'qituvchi baholash mezonlarini topshiriq boshlanishidan oldin tushuntirishi, zarur hollarda namunaviy ishlar bilan tanishtirishi kerak. O'quv mas'uliyati talabaning topshiriqlarni o'z vaqtida bajarishi, belgilangan maqsadlarga intilishi, qiyinchiliklarni mustaqil bartaraf etishga harakat qilishi va o'z natijalari uchun javobgarlikni his etishida namoyon bo'ladi. O'z-o'zini baholash ushbu mas'uliyatni rivojlantirishga yordam beradi, chunki talaba o'z muvaffaqiyatini faqat tashqi nazorat bilan emas, balki shaxsiy sa'y-harakatlari bilan ham bog'lashni o'rganadi.

Raqamli vositalar orqali o'zini boshqarish ko'nikmalarini rivojlantirish. O'zini boshqarish talabaning o'quv maqsadlarini belgilashi, faoliyatini rejalashtirishi, o'zlashtirish jarayonini kuzatishi va zarur hollarda o'qish strategiyasini o'zgartira olishini anglatadi. Zimmerman (2002) o'zini boshqarishga asoslangan ta'limda rejalashtirish, faoliyatni amalga oshirish va natijalarni reflektiv baholashning o'zaro bog'liqligini ta'kidlaydi. Raqamli muhitda ushbu ko'nikmalarni rivojlantirish uchun bir nechta vositalardan foydalanish mumkin.

Birinchidan, elektron rejalashtirgichlar yordamida talaba haftalik va oylik maqsadlarini belgilaydi. Katta hajmdagi topshiriqlar kichik bosqichlarga ajratilib, har birining bajarilish muddati belgilanadi. Ikkinchidan, elektron portfolio talabaning vaqt davomida erishgan natijalarini saqlash va taqqoslash imkonini beradi. Unda dastlabki va takomillashtirilgan ishlar, o'qituvchi izohlari hamda talabaning reflektiv yozuvlari jamlanadi. Uchinchidan, raqamli testlar va o'zlashtirish ko'rsatkichlari talabaning qaysi mavzularni qayta o'rganishi kerakligini aniqlashga yordam beradi. Bunda natijalar faqat reyting sifatida emas, balki keyingi o'quv harakatlarini rejalashtirish uchun axborot sifatida talqin qilinishi lozim. To'rtinchidan, elektron muhokama maydonlari talabalarga o'z fikrlarini ifodalash, boshqalarning qarashlarini tahlil qilish va o'z xulosalarini qayta ko'rib chiqish imkonini beradi. Mazkur vositalar talabaning mustaqilligini rivojlantirishi mumkin, biroq ularning natijadorligi muntazam foydalanish, aniq maqsadlar va pedagogik yo'naltirishga bog'liq.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, Onlayn refleksiya va o'z-o'zini baholash vositalari raqamli ta'lim sharoitida talabalarning o'quv mas'uliyati, metakognitiv faoliyati va o'zini boshqarish ko'nikmalarini rivojlantirish uchun muhim pedagogik imkoniyatlarga ega. Ushbu vositalar talabalarga o'z bilimlarini tahlil qilish, mavjud kamchiliklarni aniqlash va keyingi o'quv faoliyatini ongli ravishda rejalashtirish imkonini beradi. Samarali natijaga erishish uchun refleksiya muntazam tashkil etilishi, baholash mezonlari aniq belgilanishi va olingan natijalar keyingi ta'lim faoliyatiga tatbiq qilinishi lozim. O'qituvchi esa nazorat qiluvchi shaxsdan ko'ra, talabaning mustaqil rivojlanishini qo'llab-quvvatlovchi pedagogik hamkor vazifasini bajarishi kerak. Kelgusidagi tadqiqotlarda elektron refleksiya kundaliklari, raqamli portfoliolar

va o'z-o'zini baholash rubrikalarining talabalarning o'quv mas'uliyati hamda akademik natijalariga ta'sirini empirik usullar asosida o'rganish maqsadga muvofiq.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI.

1. Nicol, D. J., & Macfarlane-Dick, D. (2006). Formative assessment and self-regulated learning: A model and seven principles of good feedback practice. Studies in Higher Education, 31(2), 199–218.

2. Zimmerman, B. J. (2002). Becoming a self-regulated learner: An overview. Theory Into Practice, 41(2), 64–70.

3. Abdullaeva, N. (2019). "Shaxsga yo'naltirilgan ta'limning zamonaviy metodlari va ularning amaliy ahamiyati." Oliy ta'lim muammolari ilmiy jurnali, 4(1), 87–93.

4. Qodirov, A., & Jo'rayev, M. (2021). "Innovatsion pedagogik texnologiyalar va ularning o'quv jarayonidagi qo'llanilishi." Ta'lim va innovatsiya jurnali, 3(2), 45–52.

"Filologiya va pedagogikada yangicha ilmiy izlanishlar: an'anaviylikdan zamonaviylikka"

REFLEKSIYA MADANIYATINI RIVOJLANTIRISHGA DOIR ZAMONAVIY VA XORIJIY YONDASHUVLARNING MAHALLIY TA'LIM AMALIYOTIDAGI AHAMIYATI

Qarshiyeva Latofat Zafarovna
ISFT universiteti Samarqand filali
Pedagogika yo'nalishi
2-bosqich magistri

Annotatsiya:

Pedagogik faoliyatda refleksiya madaniyatini rivojlantirishga doir zamonaviy va xorijiy yondashuvlarning mazmuni hamda ularni mahalliy ta'lim amaliyotiga tatbiq etish imkoniyatlari yoritilgan. Refleksiv ta'lim, o'z-o'zini tahlil qilish, kasbiy hamkorlik, raqamli texnologiyalar va pedagogik tajribani baholashning o'qituvchi kasbiy kompetensiyasini rivojlantirishdagi o'rni ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilingan. Shuningdek, milliy pedagogik qadriyatlar va zamonaviy ta'lim talablari uyg'unligiga alohida e'tibor qaratilgan.

Kalit so'zlar:

Refleksiya madaniyati, pedagogik faoliyat, zamonaviy yondashuvlar, xorijiy tajriba, kasbiy kompetensiya, o'z-o'zini tahlil qilish, raqamli pedagogika.

KIRISH

Bugungi kunda ta'lim tizimida amalga oshirilayotgan islohotlar pedagoglarning kasbiy mahoratini oshirish, mustaqil fikrlashini rivojlantirish va o'z faoliyatiga tanqidiy munosabatda bo'lish ko'nikmalarini shakllantirishni taqozo etmoqda. Ta'lim sifati nafaqat o'qituvchining bilim darajasi, balki uning pedagogik vaziyatlarni tahlil qilish, o'z faoliyati natijalarini baholash va mavjud muammolarni bartaraf etish qobiliyati bilan ham belgilanadi. Shu nuqtayi nazardan, refleksiya madaniyatini rivojlantirish zamonaviy pedagogikaning muhim yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Refleksiya madaniyati pedagogning o'z faoliyati, qarorlari, xatti-harakatlari va ularning natijalarini ongli ravishda tahlil qilishi, mavjud kamchiliklarni aniqlashi hamda keyingi faoliyatini takomillashtirishga intilishida namoyon bo'ladi. Mazkur jarayon o'qituvchining o'z kasbiy imkoniyatlarini anglashiga, pedagogik tajribasini boyitishiga va ta'lim oluvchilarning ehtiyojlariga mos yondashuvlarni tanlashiga yordam beradi.

Xorijiy pedagogik tadqiqotlarda refleksiv yondashuv o'qituvchining uzluksiz kasbiy rivojlanishini ta'minlovchi muhim mexanizm sifatida qaraladi. Mahalliy ta'lim amaliyotida ham pedagogning mustaqil fikrlashi, o'z ustida ishlashi, kasbiy mas'uliyati va pedagogik mahoratini rivojlantirishga katta ahamiyat beriladi. Shu bois zamonaviy va xorijiy yondashuvlarni milliy ta'lim sharoitlariga moslashtirish, ularning samarali jihatlaridan foydalanish dolzarb ilmiy-amaliy vazifa hisoblanadi. Mazkur tezisning maqsadi refleksiya madaniyatini rivojlantirishga doir zamonaviy va xorijiy yondashuvlarni tahlil qilish hamda ularni mahalliy pedagogik faoliyatda qo'llash imkoniyatlarini asoslashdan iborat.

Refleksiya madaniyatini rivojlantirishning zamonaviy yondashuvlari. Zamonaviy pedagogikada refleksiya madaniyatini rivojlantirish o'qituvchining o'z faoliyatini muntazam kuzatishi, tahlil qilishi va takomillashtirishi bilan bog'liq uzluksiz jarayon sifatida talqin etiladi. Ushbu jarayonda refleksiv ta'lim, kompetensiyaviy yondashuv, hamkorlikda o'rganish va raqamli texnologiyalardan foydalanish muhim ahamiyat kasb etadi. Birinchidan, refleksiv yondashuv pedagogning kasbiy tajribasini ongli ravishda o'rganishga asoslanadi. O'qituvchi mashg'ulot yakunida belgilangan maqsadlarga qay darajada erishilganini, qo'llangan metodlarning samaradorligini va ta'lim oluvchilarning faolligini tahlil qiladi. Masalan, dars davomida o'quvchilarning muayyan topshiriqni bajarishda qiynalishi kuzatilsa, pedagog buning sabablarini aniqlashi, topshiriq mazmuni yoki tushuntirish usulini qayta ko'rib chiqishi mumkin. Bunday faoliyat o'qituvchining pedagogik vaziyatlarga ongli yondashishini ta'minlaydi. Ikkinchidan, kompetensiyaviy yondashuv refleksiyani kasbiy rivojlanishning tarkibiy qismi sifatida ko'radi. Bunda pedagogdan faqat nazariy bilimga ega bo'lish emas, balki bilimlarni amaliy vaziyatlarda qo'llash, muammolarni mustaqil hal qilish va o'z faoliyati uchun mas'uliyatni his etish talab qilinadi. O'z-o'zini baholash va kasbiy rivojlanish maqsadlarini belgilash ushbu jarayonning muhim vositalaridir. Uchinchidan, raqamli texnologiyalar refleksiya jarayonini tashkil etishning yangi imkoniyatlarini yaratadi. Elektron portfolio, onlayn so'rovnomalar, videodars tahlili va raqamli kuzatuv vositalari pedagogga o'z faoliyatini turli jihatlardan o'rganish imkonini beradi. Biroq texnologiyalardan foydalanish shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilish, kasbiy etika va ta'lim maqsadlariga muvofiqlik tamoyillari asosida tashkil etilishi lozim. Demak, zamonaviy yondashuvlarning asosiy xususiyati refleksiyani bir martalik faoliyat emas, balki pedagogning kasbiy o'sishini ta'minlovchi muntazam jarayon sifatida tashkil etishdan iborat.

Refleksiya madaniyatini rivojlantirish bo'yicha xorijiy tajriba. Refleksiya madaniyatini rivojlantirish masalasi xorijiy pedagogik tadqiqotlarda keng o'rganilgan. Jumladan, amerikalik olim Donald Shonning refleksiv amaliyotga oid qarashlari pedagogning kasbiy faoliyatini anglash va takomillashtirish masalasini yoritishda

muhim nazariy asos bo‘lib xizmat qiladi. Olimning yondashuvida faoliyat jarayonidagi refleksiya va faoliyatdan keyingi refleksiya o‘zaro farqlanadi. Birinchi holatda pedagog vaziyatga mos ravishda qarorlarini o‘zgartiradi, ikkinchi holatda esa amalga oshirilgan faoliyatni qayta ko‘rib chiqib, kelgusidagi ishlar uchun xulosalar chiqaradi.

Niderlandiyalik tadqiqotchi Fred Korthagen tomonidan ishlab chiqilgan ALACT modeli ham refleksiv rivojlanishni izchil tashkil etish imkonini beradi. Ushbu model faoliyatni amalga oshirish, uni qayta tahlil qilish, muhim jihatlarni anglash, muqobil yechimlarni ishlab chiqish va yangi yondashuvni sinab ko‘rish bosqichlarini qamrab oladi. Mazkur modelning ahamiyati shundaki, u pedagogik tajribani shunchaki eslash bilan cheklanmay, uni amaliy o‘zgarishlarga yo‘naltiradi. Xorijiy tajribada mentorlik, o‘zaro dars kuzatuvi, kasbiy muhokamalar va refleksiv kundalik yuritish ham keng qo‘llanadigan usullardan hisoblanadi. Bunday faoliyatlar pedagogga o‘z qarashlarini boshqa mutaxassislar fikri bilan taqqoslash, muammolarning muqobil yechimlarini aniqlash va kasbiy tajribasini boyitish imkonini beradi. Biroq xorijiy tajribani mahalliy ta’lim amaliyotiga tatbiq etishda ta’lim muassasasining sharoiti, pedagoglarning kasbiy tayyorgarligi, milliy qadriyatlar va mavjud metodik imkoniyatlarni hisobga olish zarur. Har qanday metodning samaradorligi uning mahalliy sharoitga mosligi va pedagogik maqsadga muvofiq qo‘llanilishiga bog‘liq. **Zamonaviy va xorijiy yondashuvlarni mahalliy ta’lim amaliyotiga tatbiq etish.** Mahalliy ta’lim tizimida refleksiya madaniyatini rivojlantirish uchun xorijiy tajribaning samarali jihatlarini milliy pedagogik an’analar bilan uyg‘unlashtirish maqsadga muvofiq. Bunda o‘qituvchining ma’naviy-axloqiy fazilatlari, kasbiy mas’uliyati, o‘z ustida ishlashi va ta’lim oluvchilarga individual yondashuvi muhim o‘rin tutadi. Amaliy jihatdan pedagogik faoliyatni refleksiv tashkil etish bir necha yo‘nalishda amalga oshirilishi mumkin. Avvalo, har bir pedagog o‘z faoliyatiga doir aniq rivojlanish maqsadlarini belgilashi lozim. Keyinchalik dars natijalari, ta’lim oluvchilarning fikrlari va o‘z-o‘zini baholash natijalari asosida ushbu maqsadlarga erishish darajasi tahlil qilinadi. Aniqlangan muammolar yuzasidan tegishli metodik o‘zgarishlar rejalashtiriladi. Shuningdek, ta’lim muassasalarida pedagoglarning o‘zaro tajriba almashish uchrashuvlari, ochiq darslar tahlili, metodik seminarlar va kasbiy muhokamalarni muntazam tashkil etish foydali hisoblanadi. Bunday tadbirlar refleksiyani faqat individual faoliyat darajasida emas, balki jamoaviy kasbiy rivojlanish vositasi sifatida ham shakllantiradi.

Mahalliy sharoitda refleksiya madaniyatini rivojlantirishning yana bir muhim jihati pedagogni faqat kamchiliklarni aniqlashga emas, balki muvaffaqiyatli tajribasini anglashga ham yo‘naltirishdir. O‘qituvchi samarali natijalarga olib kelgan metodlarni aniqlab, ularni boshqa pedagogik vaziyatlarda qo‘llash imkoniyatlarini o‘rganishi mumkin. Bu esa kasbiy ishonch va mustaqil qaror qabul qilish ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Shunday qilib, zamonaviy va xorijiy yondashuvlarni mahalliy ta’lim

amaliyotiga tatbiq etish refleksiv faoliyatni tizimli tashkil etish, pedagogik hamkorlikni kuchaytirish va milliy ta'lim qadriyatlarini zamonaviy metodlar bilan uyg'unlashtirish orqali amalga oshirilishi lozim.

Xulosa qilib aytganda, Pedagogik faoliyatda refleksiya madaniyatini rivojlantirish o'qituvchining kasbiy kompetensiyasini takomillashtirish, pedagogik qarorlarning samaradorligini oshirish va ta'lim sifatini yaxshilashning muhim omilidir. Zamonaviy yondashuvlar refleksiyani uzluksiz o'z-o'zini tahlil qilish va rivojlanish jarayoni sifatida talqin etsa, xorijiy tajriba uning nazariy va amaliy mexanizmlarini takomillashtirish imkonini beradi. Mahalliy ta'lim amaliyotida ushbu yondashuvlardan foydalanish pedagoglarning o'zaro hamkorligini kuchaytirish, refleksiv metodlarni muntazam qo'llash, raqamli vositalardan maqsadli foydalanish va milliy pedagogik qadriyatlarni e'tiborga olishni talab etadi. Natijada pedagogning o'z faoliyatiga mas'uliyatli munosabati, mustaqil fikrlashi va kasbiy rivojlanishga intilishi mustahkamlanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI.

1. O'zbekiston Respublikasi. Ta'lim to'g'risidagi Qonun. O'RQ-637, 2020-yil 23-sentabr.

2. Azizxo'jayeva, N. N. (2006). Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. Toshkent.

3. Mavlonova, R., To'rayeva, O., & Holiqberdiyev, K. (2001). Pedagogika. Toshkent: O'qituvchi.

4. Ochilov, M. (2001). Muallim — qalb me'mori. Toshkent.

5. Schön, D. A. (1983). The Reflective Practitioner: How Professionals Think in Action. New York: Basic Books.

6. Korthagen, F. A. J. (2010). How teacher education can make a difference. Journal of Education for Teaching, 36(4), 407–423

"FILOLOGIYA VA PEDAGOGIKADA YANGICHA ILMIY IZLANISHLAR: AN'ANAVIYLIKDAN ZAMONAVIYLIKKA" NOMLI ILMIY KONFERENSIYANING 1-TOM, 3-SON (31-OKTYABR) MUNDARIJA

1	**INGLIZ VA O'ZBEK TILLARIDA UY RO'ZG'OR BUYUMLARI NOMLARINING CHOG'ISHTIRMA TADQIQI** Ro'zimurodova Shohista Akbarovna	**5-8**
2	**ALISHER NAVOIY VA ZAHIRIDDIN MUHAMMAD BOBUR IJODIDA XOJA AHROR VALIY SIYMOSI: QIYOSIY-TIPOLOGIK TAHLIL** Xolmurodova Gulrux	**9-11**
3	**ASSOTSIATIV MAYDON BIRLIKLARINING TURTKI SO'Z BILAN ALOQA-MUNOSABATI** Niyazova Dilbar	**12-15**
4	**ULUG'BEK HAMDAMNING "OTA" ROMANIDAGI PO'LAT OBRAZI TAHLILI** Munira O'rolova	**16-21**
5	**СЕМАНТИЧЕСКОЕ КАЛЬКИРОВАНИЕ КАК СПОСОБ НОМИНАЦИИ В ИНТЕРНЕТ-ЛЕКСИКЕ НЕМЕЦКОГО, РУССКОГО И УЗБЕКСКОГО ЯЗЫКОВ** Гулшад Усманова	**22-23**
6	**BOSHLANG'ICH SINF O'QUVCHILARINING LINGVISTIK KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISHDA INTERAKTIV MASHQLARDAN FOYDALANISH METODIKASI** Feruza Rustamova	**24-27**
7	**SHARQ MUTAFAKKIRLARI MEROSIDA TABIATGA MUNOSABAT VA BO'LAJAK O'QITUVCHILARNING EKOLOGIK MADANIYATINI SHAKLLANTIRISH** Farida Rustamova	**28-31**
8	**DEVELOPING STUDENTS' LEARNING RESPONSIBILITY AND SELF-MANAGEMENT SKILLS THROUGH ONLINE REFLECTION AND SELF-ASSESSMENT TOOLS** Kubaymurodova Shaxrizoda Qaxramonovna	**32-35**
9	**REFLEKSIYA MADANIYATINI RIVOJLANTIRISHGA DOIR ZAMONAVIY VA XORIJIY YONDASHUVLARNING MAHALLIY TA'LIM AMALIYOTIDAGI AHAMIYATI** Qarshiyeva Latofat	**36-39**
	MUNDARIJA	**40**